

BAJAI HONPOLGÁR

2012. július

XXIII. évfolyam 7. (260.) szám

Ára: 250 Ft

Vakáció (1963)

Fotó: Kovács Béla

Kovács Béla (1906 – 1992)

Húsz évvel ezelőtt halt meg Kovács Béla, az 1958-tól működő Duna Fotóklub alapító tagja. 1945 óta élt Baján, Abban az évben nevezték ki a kereskedelmi fiúiskola tanárává. Nyugalomba vonulásáig tanított az akkor már Türr István Közgazdasági Technikum néven működő iskolában. Tanítványai elsősorban mint kiváló tanárt becsülték, de a város közönsége már az 1950-es évektől amatőr fotósként is ismerte. A Duna Fotóklub legaktívabb tagjai közé tartozott. Munkáinak magas szín-

vonalát jelzi, hogy a korszak jeles szaklapja, a *Fotó* az idők folyamán összesen huszonhat képét közölte.

Nagyon sok fotóját kiállították és díjazták bajai és nemzetközi bemutatókon. *Tízpercen* című alkotása több rangos díjat is kapott. Szakmai elismerést nyert képei közül hadd említsek itt csak néhányat: *Tél, Esős időben, Tanár, Barátnők, Két öregasszony, Fehér gyász*. Ezek a képek megérdemelnék – és velük együtt több másik is –, hogy Kovács Béla munkásságát reprezentálva újra a

közönség elé kerüljenek, ha más módon nem is, legalább egy folyóiratban közölt kollektív formájában.

Kovács Béla nemcsak fotózott, hanem érdekes gondolatai is voltak a fotóművészetről, amelyek a *Fotó*-ban és más lapokban jelentek meg.

Görbe Ferenc

(Szerkesztőségünk megígéri, hogy a lap következő számában összeállítást közöl Kovács Béla képeiből.)

Bácska a szabadságharc viharában

Száz éve, 1912 májusában hunyt el Zenta érdemes és tevékeny közszereplője, Szekfü György.

Az 1832-ben született gyermek korán értett ifjúvá serdül, aki szenzitivív lélekkel, szomjas mohósággal fogadja be a reformkor nagyszerű eszméit. A szabadságharc kitörésekor még csak felsős gimnazista, lázas és lelkes hazafisága mégis arra készíti, hogy fegyvert ragadjon nemzete védelmére.

1849. március 22-én sorozzák be a 148. zászlóaljba. A bizottság nem nagyon bíbelődhetett a születési okmányokkal, hiszen még be sem töltötte a tizenhetedik életévét. A hadnagyi rang sem dukálna az újdonsült honvédtisztnak, mivel semminémű katonai képzettséggel nem rendelkezik. A pálya mégis szerencsés csillagzat alatt indul. Ez év áprilisában kezdődik a szabadságharc legszebb, magasra szárnyaló időszaka. Hatvan, Isaszeg, Vác, Nagysalló és Komárom neve jelöli azoknak a csatáknak helyét, ahol a felébredő önbizalmú, forradalmi szellemű fűtött honvédsereg kemény és döntő csapást mér osztrák ellenfelére. Nem helyi csetepaték a harcok, hiszen több tízezres létszámú hadak mérik össze erejüket. A győzelmek értékét az adja meg, hogy képzett osztrák generálisoktól vezetett, gyakorlott, jól fegyverezett csapatokat vernek szét Görgey és a forradalom gyorsan avanszált tábornokai.

Szekfü György a Délvidéken küzdő hadakhoz beosztva csak távolról lelkesedhet a fősereg északon aratott diadalain. Megadatik azonban számára az, hogy részese lehessen a szabadságharc utolsó jelentős és magyar győzelemmel záruló ütközetének. A kishegyesi csatát 1849. július 14-én vívják meg a Guyon Richárd vezetése alatt harcoló zászlóaljak. Az ellenfél Jellasics horvát bán hadteste. Bár az ellenséges vezér serege mind létszám, mind ágyúinak tűzereje tekintetében fölényben van, a forradalmi lendület utoljára még erőt vesz a császári hadsereg tanult begyakoroltságán. A küzdelem hevesességét jelzi, hogy nyolcvanegy magyar és hétszáz horvát katonára esik áldozatul. Az összecsapás után Jellasics feladja eredeti tervét (ez a Temesvár irányába tartó Haynauval történő egyesülés volt), és a Duna jobb partjára húzódik vissza.

A helyi győzelem a roppant túlerőtől szorongatott magyar hadsereg sorsát már nem befolyásolhatja. Az ifjú hadnagy az öt hónap szépséges lángolásáért keményen

meg fog fizetni. Az osztrák sorozótisztek sem kérnek születési anyakönyvi kivonatot, és csakhamar legénységi uniformisba öltöztetik a fogoly honvédtiszteket. Bő tíz évet kap arra, hogy magyar érzelmű kebelrel feszítsen a fehér császári fegyverkabátban. El kell ismernünk azonban, hogy a keménykötésű fiatalember személyi kvalitásait valamelyest Ferenc József ármádiája is méltányolja, hiszen 1860-ban őrmesteri rangban szerel le.

Zentára hazatérve a városi közigazgatás szolgálatába lép, és a ranglétrán előreladva 1879-ben a város főjegyzőjévé választják. A fennmaradt életrajzi adatok tanúsítják, hogy hivatalát lelkiismeretesen, kiváló szakértelemmel, mindenkor a közosság érdekeit szemmel tartva látta el. Meggyőző adatok bizonyítják azonban, hogy a kiegészítés után megszilárduló államrend nótáriusának hivatalnokai zakója alatt a szabadságharc honvédtisztjének meleg vérrel buzgó szíve dobog. Zenta városa – melynek lakossága ekkor jórészt magyar – 1887. március 17-én úgy dönt, hogy az emigrációban élő Kossuthot díszpolgárává választja. A kezdeményezésben Szegfűnek döntő szerepe lehet. A díszes okmány előállításában ugyanis nagy lelkesedéssel buzgólkodik, és a turini remetéhez elküldött adományozó levélhez saját dedikált fényképét is mellékel. Nevéhez fűződik az 1949. február eleji szerb vérengzés áldozatai egy részének exhumálása és újratemetése 1889 áprilisában. Kezdeményezésére közadakozásból 1893-ban a sírhely fölé emlékoszlopot állítottak.

Zentán már 1868-ban megalakul a Honvédegyelet, mely 1892-ben elnökévé választja a nyugdíjba vonuló főjegyzőt. Az életének hetedik évtizedében járó egykori honvédtiszt lankadatlan erővel munkálkodik a szabadságharc emlékeinek megőrzéséért. Mikor elnyeri a Honvédegyelet elnöki tisztségét, a szabadságharc már negyvennégy éve befejeződött, az emlékekre a felejtés közel fél évszázados pora rétegeződik. Ám az energikus elnök megkísérelti az okmányokból életre nem kelthető személyes impressziók eleven anyagának begyűjtését. Ekkor fordul adatokért Karácson Sándorhoz, aki 1848 tavaszától a nemzetőrség tisztjeként szolgált Bács-Bodrog vármegyében. Polgári foglalkozását tekintve adai illetőségű gyógyszerész. A bő háromoldalmi feljegyzésből kitűnik, hogy Szekfüvel rokonsági kapcsolatban állt.

A visszaemlékezés keretbe foglalásához ismernünk kell bizonyos előzményeket. A reformkor egyik legjelentősebb eredményének tekinthető a magyar nyelv kifejlesztése, gazdagítása, kifejezőképességének kiszélesítése. Ennek logikus következménye, hogy a latin helyett államnyelvvé a magyar lépett elő. A törvényeket, hivatalos okmányokat a szent korona országaiban (ez a történelmi Magyarországot jelenti) az új államnyelven kell megfogalmazni. Az eredmény valóságos nemzeti eufóriát vált ki. Egy államférfi, a legszélesebb látókörű, legmesszebb pillantó Széchenyi István azonnal észreveszi az ebből fakadó fenyegető veszélyt. Az országnak tizenhárom millió lakosa van. Viszont csak öt millió a magyar, a többség azonban román, szerb, német, horvát és egyéb anyanyelvű. A nemzetiségek jórészt zárt tömbökben lakják országunkat. Papjaik, tanítóik, sőt tisztviselőik többsége nem tud magyarul. A latin közvetítőnyelv nemzetközi, semleges jellegű volt. A magyar nemzeti nyelv behelyettesítését azonban idegen ajkú honfitársaink erőltetettnek, ellenszenvesnek, sőt gyűlöletesnek fogják tartani. Széchenyi 1842-ben elmondott intése Cassandra jóslatnak, pusztába kiáltott szónak bizonyul.

A sláv és román nemzetiségi mozgalmaknak természetesen már évtizedes múltja van. A nyelvtörvény azonban olaj a tűzre, és a lángok 1848 tavaszán magasra fognak fellobbanni. Az nyilván a vérmérséklet hőfokának következménye, hogy elsőként a hazánkba törökök üldöztek, menekülteként megtelepedő szerbek indulata robban ki. Meglepő, hogy gyűlöletük elsőként nem embereket, hanem tárgyakat vesz célba. A plébániák állami rendelkezéstől kényszerítve az anyakönyveket magyar nyelven vezetik. Mint majd látni fogjuk, a népharag ezeket a szerb közösségek számára is nélkülözhetetlen okmányokat fogja elpusztítani.

A még csak parázsló szerb nacionalizmus felszításában fontos szerepe van Mayerhofer ezredesnek, a belgrádi osztrák konzulnak. Álnokul biztosítja a bácskai és bánáti népvézereket arról, hogy függetlenségi törekvéseikkel a császár egyetért. Segíti azt az izgató tevékenységet, mely a Vajdaságban terjesztett röplapokkal és újságokkal előkészíti a délszláv felkelést. Visszaemlékezésében Karácson Sándor a következőket írja. „1843. június 21-én nyertem jogot Adán gyógyszerész nyithatására. Itt 1848-ban amint a nemzetőri intézmény felállítására

elhatározatott, bátyám Karácson István volt zentai tanítóval ... és Schneller Ferenczcel a nemzetőrséget szerveztük. Schneller István nádor által a honvédséghez hadnagynak neveztetvén ki, a nemzetőrség szervezése és begyakorlása ránk marad. Ez időben az Óbecséről a községek küldöncei által az Adára címzett levelek és hírlapok kézbesítése végett a postahivatal által hozzám küldettek. Azonnal észrevettük, hogy Belgrádban szerkesztett képeslapok előzetes előfizetés nélkül érkeznek a rácz papok, jegyző és tanító részére. Ezen lapokban hívtak fel a rácok megbosszulni a magyarok által elkövetett kegyetlenségeket – a képeken feltüntettek mint vágnak a magyarok dohányt a rácok homlokán, mint hasítanak szíjat a hátukról, mint vágják ki nyelvöket mint húzzák nyársra és sütik meg s.a.t. Ezen lapokból, melyeknek néhány példányát felküldtük Pestre Batthyány miniszterelnöknek, és abból, hogy a rácok egyáltalán nem akarnak a nemzetörök közé lépni, láttuk ocsmány szándékukat. A rácok külön kezdtek szervezkedni és egy napon Moholyról az adaiakkal együtt Szent Tamásra mentek mintegy 40 kocsin.”

Az idézetből kitűnik, hogy az adai nemzetöröket nem éri készületlenül a délszláv népforradalom. A passzus nem tartalmaz dátumot, ezért szólnunk kell azokról az eseményekről, melyekbe a memoártörödek által felidézett történések beágyazódnak.

1848. április 20-án a szerbek Újvidéken népgyűlést hívnak össze. Ezen kimondják, hogy a Vajdaság és Horvátország – Magyarországból kiszakadva – független része a császári birodalomnak. A felajzott indulatú tömeg elpusztít minden magyar anyanyelvű okmányt, és dúlni kezd a városban. A helyszínre érkező kormánybiztos, Csernovics Péter temesi főispán, statáriumot hirdet és rendet teremt, de a felkelés terjedését nem tudja megakadályozni. A magát már Skupstinának nevező gyűlés Karloviczra, a Szerémségbe települ át. Itt május 13-án Rajasics érseket pátriárkává, Suplikatz Istvánt vajdává kiálták ki. „A szerb nemzet megváltásának napja elérkezett” – hirdeti az egyházfejedelemmé felmagasztosult főpap, és ezzel az önfelszabadító akció a csúcspontjához érkezett.

A sárkányfogvetés magvai a központi akarat megnyilatkozásától függetlenül is meghozzák termésüket. Már április 24-én Nagykikindán kirobban a véres szerb polgárháború. A felkelés részben szociális indíttatású, hiszen a tömeg követeli a kincstári birtokok felosztását is. Kengelátz kerületi bíró megkísérli, hogy a lázongást katonai erővel fojtsa el. A karhatalom mindössze

egy huszárszázadból áll, és ezt a felfegyverkezett tömeg szétveri. A két halottat és több sebesültet vesztő hetenkét lovas kimenekül a városból. A dühöngő horda kegyetlenül meggyilkol két városi tanácsost. Meglepő, hogy a népharag mindkét áldozata szerb nemzetiségű. A városháza berendezésének szétrombolása után a zendülők a magyar és német polgárokat kezdik bántalmazni. Házaikat kirabolják és feldúlják. A csőcselék négynapos dühöngésének Kiss Ernő ezredes április 29-én bevonuló csapatai vetnek véget. A Hannover-huszárezred leveri a felkelést, és a statáriális bíróság 12 főkolompot ítél halálra.

Nagykikinda véres húsvét hétfője csak kezdete a helyi vagy nagyobb kiterjedésű délvidéki hadműveleteknek. A felkelő csapatok három részlegből toborzódnak össze. A forradalmi magot a Vajdaság vad nacionalizmustól fűtött elemei képezik. Csatlakoznak hozzájuk a szerb nemzetiségű határörök, a gránicsárok zárt egységei. Ők a legveszélyesebb ellenfelek, hiszen jártasak a fegyverforgatásban, és ismerik a katonai formációkban vívott harc szabályait. Formailag a birodalmi sereg katonaszökevényei, ám dezertálásuk felett szemmet huny a császári kormány, sőt élvezik a magasabb parancsnokok titkos támogatását. Végül megjelennek a felkelők táborában a szerbiai szabadcsapatok, a szerviánusok is. A vörös köpenyes, hosszú puskás, ijesztően marcona legények a törökkel vívott balkáni háború veteránjai. Bár csatlakozásuk állítólagos indítéka a vajdasági szerb testvéreik segélykérése, valójában a gazdag Bánátban kínáló zsákmányolás reménye fűti őket.

A magyar nemzeti ellenállás eszközei egyrészt azok a birodalmi csapatok, melyek elfogadják Mészáros hadügyminiszter irányítását. Kiegészülnek a hevenyészve megszervezett nemzeti honvédsereg zászlóaljaival. Velük tartanak azok a magyar és német nemzetőr egységek, melyek kezébe az önvédelem kényszere és a kétségbeesés adta a fegyvert. Látniuk kellett ugyanis, hogy a bácsi kormány fegyveres ereje nem védi meg őket a váratlanul elgenséggé vadult szerb polgártársaik támadása és Balkán rablóhordái ellen. A korabeli feljegyzésekben „rác felkelőkként” nevezett lázadók sáncok által védett erődítményekben gyűjtik össze csapataikat. Ilyenek voltak például az alibunári, perlaszi, szenttamási, titeli táborok. Veszélyességüket fokozta rendkívüli mozgékonyosságuk. Sok száz szekeret rekviráltak össze, és az így mobilizált egységek akár nagy távolságban is végrehajthattak várat-

lan rajtaütést. A magyar parancsnokok többé-kevésbé sikeres hadműveletei ezeknek a darázs-fészkeknek a kifüstölésére irányultak. A honvédsereg 1848-1849-es téli defenzívája idején megszűnnek a harcok. A diadalmas tavaszi hadjárat után a visszatérő magyar csapatok kiűzik Bácska és Bánát szerb megszállóit.

A Karácson-feljegyzések megkísérlik feleleveníteni az 1848 júliusi, Ada térségében lejátszódó eseményeket. A felkelés terjedésének megakadályozása érdekében megpróbálják a szomszédos Mohol szerb lakosságának lefegyverzését, akik vélhetően Belgrádból becsempészett lőfegyverekhez jutottak. Az akció – az irat egy rövidebb passzusa szerint – a Lenkey huszárszázad segítségével sikerült. A razzia eredményességét azonban kétségessé teszi a visszaemlékezés következő hosszabb részlete.

„...július 3-án reggel egy adati lány, ki Popovics selyemhernyószati biztosnál szolgált Moholyon, annyával hozzám jött azzal, hogy gazdasszonya – kinek férje már Sztamáson volt – azzal küldte el szolgálatából, hogy „...fiam ma oly nap van, mellyen minden magyarnak meg kell halni, menj szülőidhez haza” – ezen jelentés alig hangzott el a leány ajakáról, érkezett egy moholyi esküdt azzal, mennénk a moholyiak segítségére mert Sztamás felől kocsin vágató rácok a község előtti örökre lödöztek és fenyegetőznek, erre egy másik esküdt jött, és mert a rácok előkelőbbjei biztosították, hogy ők egyáltalán nem akarnak bántalmazni senkit, a segítség nem szükséges.

A rendelkezés azonban megtépett és pedig nem szükségtelenül, mert egy óra múlva Berecz János jegyző jött és kérte a segítséget.

Ezzel az első századdal kocsikon Moholyon megjelentem és a község végén állást foglaltam, hova bátyám a második századdal egy óra múlva szinte megérkezett. Rendeletemre a lefegyverzés megkezdett. A rácság fegyveresen sorakozott a község házában, de lőfegyvert átadni senki sem akart. A küldöttség a tanácsteremben unta a várakozást, és az adai bíró Tassy József felszólalt, miért nem akarják leadni a fegyvert fel-sőbb parancsra? Ekkor a rác pap pisztolyal Tassyra lőtt, de nem találta. Ezen lövés-re az örszemek meghagyásom szerint szintén lőttek, valamint a rác pap udvarában készen hordókkal leborítva tartott templomi mozsarak elsütettek. A lövésekre a község előtti állásunkról a faluba vonultunk – ha szükség – a község házába szorultak megmentésére. Mintegy 150 lépésnyi távolságban voltunk, midőn a rácság sortűzet adott

le. Számításukban csalatkoztak, mert a Szerbiából beküldött töltények oly nagyok voltak, hogy fejeink fölött repültek el a golyóik. Minthogy a padlásokból pincékből és kerítések mellől is megkezdtek a tüzelést ránk, fel kellett embereimet hatalmazni a lövésre. Déli 12 órától csaknem 4 óráig tartott a tüzelés. Ez után az egyik század a község végén őrségen hagyatott, mely intézkedés az Óbecsei táborparancsnok Br. Bechtold által helybe hagyatott.”

A nyilvánvalóan gerillaháborúvá fajult nemzetőr-hadművelet befejezésének leírásával Karácson Sándor adós maradt. A feljegyzés egyéb részei főként a két testvér Világos utáni, meglehetősen viszontagságos életútját követik. Tanácsosnak látják álnév alá rejtőzni. Inkognitójukat 1862-ig tartják meg. Az 1892-ig folytatódó krónika azonban számos, nehezen értelmezhető

elemet tartalmaz. Közismert, hogy a kiegyezést követő időszak az ország nagy része számára a konszolidáció, a gazdasági és kulturális fejlődés, a polgári osztály megerősödésének időszaka. A gyógyszerész szakma szolid, de jól jövedelmező, megbecsült foglalkozás. Karácson Sándor – úgy tűnik – nem tud érvényesülni abban a világban, ahol az 1848-as fegyvertárs, Szekefi hadnagy megtalálja önmegvalósítása lehetőségét. Érdemes idézni már a levél elején kicsorduló keserűséget.

„A multakra vonatkozó közleményt kíván kedves jó Sógor ur. De hogy írjak én arról, amit 30 éven át feledni igyekeztünk és az utolsó 15 év alatt csak azt tapasztaltuk, hogy a hatalmon levők a magamféléket holmi divatból kimult, hasznavehetetlen tárgyaknak tekintettek? Hiszen éppen Zentán is hangoztatták, hogy mi már ma-

gunkat lejártuk, s mint compomittált egyének nem illünk a mai társadalom kötelékébe. De még jogunk sincsen többé igénybe venni részvétet, de szánalmat sem.”

Feltehető, hogy az egykori adai gyógyszerész százhusz éve leírt sorai nem csupán egyetlen volt szabadságharcos életérzését fejezik ki. Valószínű, hogy sok ezer, akkor még élő honvéd érezte úgy, hogy a gyorsuló élettempójú, más értékeket hajszoló kor mellőzi őket, és feledésbe merülőknek látszik az a dicső közdelem, melyben a nemzet önálló létezéséért ők életük kockáztatásával harcoltak.

A levélnek a család által megőrzött fogalmazványát Karácson testvérenek Zomborban élő ükunokája juttatta el lapunk főszerkesztőjéhez. A dokumentum a Türr István Múzeumban került elhelyezésre.

Dr. Dániel József

Hat évtized múltán

A hortobágyi és nagykunsági kényszermunkatáborok emlékezete

„Azt hittük, bennünket Szibériába visznek...”

Hatvankét éve már – ki emlékszik még erre? –, hogy Katymáron 1950. július 27-én, csütörtökön, az estébe hajló órákban dobszó, indulók, délszláv dalok verték fel a falu (akkoriban valószínűleg meglehetősen dermedt) csendjét. A Magyarországi Délszlávok Demokratikus Szövetségének (MDDSZ) helyi csoportja és a község békevédelmi bizottsága békegyűlésre mozgósította a község és a környékbeli falvak népét, a határsáv „délszláv dolgozóit”, hogy „...katymáriakkal együtt megbélyegezzék Titóék aljas hazugságait.” A Szabad Nép két nappal később közzé tett helyszíni tudósítása szerint a katymári gyűlés a déli határsáv egészét átfogó kampány része volt. Válasz a határ túloldalán szervezett tiltakozó gyűlésekre: a „Tito-banditák” – „az amerikai imperialisták szolgáinak” – rémhíreket terjesztő rágalmaira, hogy a határ magyar felének községeiből „délszlávokat” deportáltak. Zalában Tótszentmártont, Baranyában Kásádot jelölték ki a békegyűlésre, hasonlóan zajos felhajtás mellett, ugyancsak a gleichschaltolt „délszlávok” szövetségének kiszerezésében. A kampány központja Katymár lehetett. Itt Tribli Jánosné, községi bíró – egyúttal a helyi békebizottság vezetője – mellett Andrija Hovan MDDSZ-elnök és Szentivánszki Sándor, országgyűlési képviselő is megjelent. Ez volt az első – s

1953 nyaráig az utolsó – hivatalos és szokatlanosan dezinformáló híradás a határsáv falvaiban végrehajtott deportálásokról. Arról, hogy volt kitelepítés, de az nem a „délszláv dolgozókat” sújtotta. Hanem, Katymár esetében például, például kiket is? Andrija Hovan felsorolásában: „...Lovro Batinkov 75 holdas, Perro Petres 125 holdas, Mijo Kormanyos 80 holdas kulákokat, rémhírterjesztő, áruhalmozó, munkásnyúzó kupeceket, Kondorosi Károly munkásverő csendőrt, Veco Nalicsot, a gyilkosságra kiképzett Titókémeket telepítették ki. A napnál is világosabb – összegezte Hovan – hogy Titoéknak munkatársaik felszámolása fáj.”

Titó „felszámolt” – a totalitárius rendszerek szakzsargonjának szóhasználatával élve: „likvidálásra” szánt – „munkatársa” Katymáron tizennyolc személy, hat család volt: A két Batinkó-család, köztük Batinkó Lőrinc (Lovro Batinkov), aki 1950. június 22-én, csütörtökön még saját gazdaságának aratási munkáival lehetett elfoglalva, 23-án reggel családotól bevagonírozták, s 26-án, hétfőn már bácskai sorstársaival együtt a Bánhalmi Állami Gazdaság bűzaját arathatta Nagykunság pusztáin. Hatvankét évesen, a kormói kényszermunkatábor istállóba szállásolt lakójaként, a hajnali sorakozó után kényszermunkára vezényelve. Nem egészen egy évig bírta: a

karcagi kórházban halt meg 1951. március 16-án. Petresék – ugyancsak idős házaspár – Petres Péter, kitelepítésekor nyolcvan éves édesanyjával, aki végig bírta. A szabadulásuk előtti napon: 1953. augusztus 10-én halt meg a táborban. Kondorosi Károlyt fiatal feleségével deportálták. A háború előtt csendőrvolt, kitelepítésekor kereskedő. „Rőfös”, ahogy a Hercegszántóról elhurcolt Mojzes Györgynek, a tábor „beszerzői” feladatokkal megbízott „Gyuri bácsijának” aggályosan pontos lajstromában olvasható. (Mojzes György mintagazda volt, és a kisgazdapárt helyi képviselőjeként is indult az 1947-es választásokon.) Kondorosi Károlynak legalább a nevét épen hagyta a békegyűlés szónoka. Nem így a Veco Nalicsra ferdített Nákity Félixét, aki partizánként harcolt Jugoszláviában a német megszállók ellen. Áttelepülése után napszámosként kereste kenyerét. Kormány Mihály – a faluban ugyancsak tekintélyes gazdálkodó – nevét is ügynökössebbre vették („Mijo Kormanyos”). Feleségével és tizenöt éves lányával együtt vagonírozták be őket is.

A „Tito-Rankovics-banda” elleni gyűlöltre hangoló, békeharc-kampány pontosan jelezte az első nagy határsáv-kitelepítési akció időzítésének közvetlen indítóokát. A Jugoszláviával beállt háborús állapot 1950 júniusának végén különösen kiéleződött.

Június 25-én hajnalban az észak-koreai csapatok benyomultak a 38 szélességi körön túlra, Dél-Korea területére. Szovjetunió és az Amerikai Egyesült Államok szemben állása a végsőig kiéleződött. A világ újabb háború küszöbére került. A június 23-i deportálás az ÁVH „élesben” kivitelezett hadgyakorlata volt. Erődemonstráció és főpróba: mire képes a párt és elit-hadserege a „belső ellenség” közömbösítése terén, egy éjszaka alatt. A pártvezetés az előkészítést és a kivitelezést egyaránt sikeresnek ítélte. Zöld Sándor (a következő évben családirrásba és öngyilkosságba hajszolt belügyminiszter) az MDP Titkárságának 1950. július 26-i ülésére készült jelentésében, a Titkárság 1950. áprilisi ülésén, a (közben elmozdított) Kádár János által előterjesztett határozatok végrehajtását így összegezte: „A déli országhatár 15 km-es sávját az Államvédelmi Hatóság június 1-ig kijelölte. A határsávba Vas, Zala, Somogy, Baranya, Bács-Kiskun és Csongrád megyék 17 járása, illetőleg 300 községe (valójában: 321 település – S.J.) van érintve. ... 1950. június 1-ig az Államvédelmi Hatóság elkészítette javaslatát a határsávban lévő volt vitézek, csendőrök, volt ht. (horthysta – S.J.) katonák, fasiszta pártok tagjai, exponált jobboldali szociáldemokraták és amerikai, angol zónából hazatért nyugatosok kitelepítésére. ... 1950. június 22-én a javaslat elfogadása után a legveszélyesebb 2446 személyt – családjaikat is beleértve – az Államvédelmi Hatósággal karöltve áttelepítettük az ország belsejébe, Hajdú-Bihar és Szolnok megye területére, mint kényszertartózkodási helyre.”

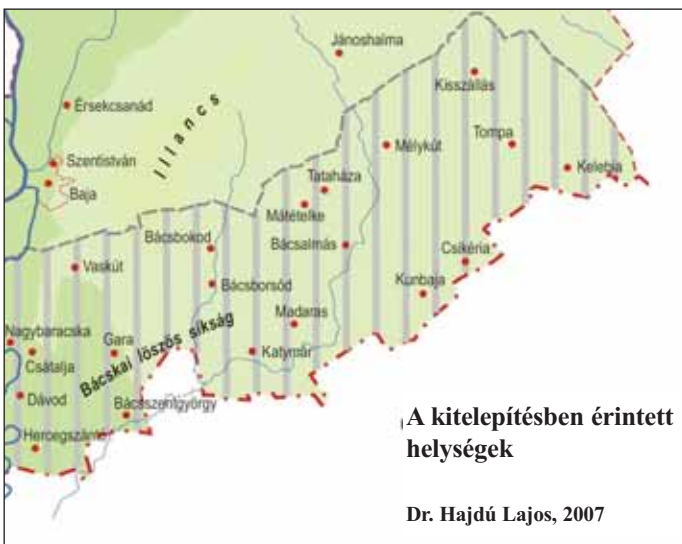
A határsáv közeli vasúti csomópontokból 1950. június 23-án reggel elindított szerelvények szállítmányai hét kényszermunkatáborot alapoztak meg Hortobágy és Nagykunság állami gazdaságainak terüle-

tén: Árkus, Borzas, Kócs, Kónya, Kormó, Polgár–Lenin-tanya, Tizsaszentimre táborait. A júniusi akciót 1953 áprilisáig még 45 kisebb-nagyobb kitelepítési hullám követte; részint a határ mellékéről, részint városokból: Nagykánizsáról, Miskolcra, Szegedről és a határsávon kívüli falvakból is. 1952 végére Borsós, Ebes, Elep, Lászlómajor és Tedej táboraival egészült ki a pusztai, zárt rabgazdaságok rendszere. A hivatalos kimutatás szerint a 12 kényszermunkatáborból 1953 júliusa és az október 31-i felszámolási határidő között 2524 család, 7281 személy szabadult. A táborlakók száma becslésünk szerint 8500 fő körül alakult. (A becslés alapjául a rendőrök havi létszám-kimutatásai szolgáltak. Ezeket az adatokat korrigáltuk az 1952-től haza adható hat éven aluli gyermekek becsült számával és a táborok közötti rabcserek becslhető adataival.)

Bács-Kiskun megyéből, eddigi tudásunk szerint, 529 főt (163 családot és 18 egyedülálló személyt) telepítettek ki 1950-1953 között. A kitelepítések több hullámban sújtották a határ menti községeket. Esetenként a határhozveten kívüli települések: Baja-Bajaszentistván, Érsekcsanád, Érsekhalma, Hajós, Izsák, Jánoshalma, Kalocsa, Kecskemét, Ladánybene, Kunbaracs, Szakmár-Résztelek családjai is a hatósági akciók áldozatául estek. A legtöbben (273 személy) Kormópusztára kerültek. Itt kizárólag bácskaiak raboskodtak. Ezen kívül Tedejre (157 fő) és Ebesre (54 fő) deportáltak bács-kiskun megyei családokat. Vöő Imre, kitelepítésekor 16 éves tanuló és kántor – Hercegszántóról telepítették ki apjával, lánytestvéreivel: Ilonával és Veronával együtt – így örököltette meg a kormópusztai megérkezést: (Június 24-én reggel, Kunhegyesen) „...kiszállítottak bennünket csomag nélkül. Az öregeket,

betegeket autóra terelték, mert teherautók és vontatók vitték csomagjainkat. Minket pedig férfiakat, fiatalokat félreállítottak. Erre lett nagy sírás-rívás! Azt hittük, bennünket Szibériába visznek, elszakítva családtagjainktól, csomagjainktól. ... Ki tudja, hova viszik a nőket? Nem közölték velünk. Amikor mindent kipakoltunk, megindult a karaván, a sok szekér és mellette pedig mi, férfiak végig a falun, lovas rendőrök kíséretével egész Kormópusztáig. Az út hosszának látszott, pedig talán 6 kilométer volt. Útközben volt idő szétnézni; sivár pusztaság volt a határ a nyár közepén. Három jegenyefa jelezte új lakásunkat, mely egy birkahodály mellett volt. Szombaton dél körül értünk a pusztára, ahol örömmel fogadtak bennünket családtagjaink. Megálltak a szekerek a tábor udvarán, leraktuk a csomagokat, mindenki megkereste a sajátját.” (Vöő Imre: *Kormói krónika. Adatok a kormópusztai internáltak életéről 1950-1953.* 9. o. Vöő Imre táborban készült naplója és jegyzetei alapján írt emlékirata a kormói táborélet leghitelesebb dokumentuma.)

Két-három évtizede még azonosíthatók voltak a pusztai táborok többé-kevésbé épen maradt vagy romos épületei: a rabok szállásául szolgáló juhhodályok és istállók, az egykori tanyagazda rendőrörsnek kijelölt lakása. Mára többnyire a táborok maradványai is eltűntek. A vályogépítményeket a föld vette vissza, a téglapületek maradványait széthordták. A környékbeli idős emberek: az állami gazdaságok szabad dolgozói – a táborlakók szemszögéből nézve: a „szabadok” – még emlékeznek a „zárt terület” táblákkal övezett táborokra és „telepesekként” emlegetett őrizetéseikre. S a táborélet mindennapi világát is sok-sok dokumentum: névsorok, korabeli fel-

jegyzések, versek, emlékiratok és – nem utolsó sorban – bőséges levéltári anyag örökítette meg. A kitelepítési célterület életvilága – hat évtized múltán is – rekonstruálható. Ezzel párhuzamosan az a világ is, ahonnan a családokat kiszakították. Elsősorban és kiemelhetően a déli és a nyugati országhatár mintegy 1000 kilométer hosszúságú, 15 kilométer mélységű területe, az egykori határsáv: a kitelepítések fő merítő bázisa.

Kitelepítésekkel foglalkozó alapítványunk: a „Telepesek” Társadalmi Múzeum Alapítvány (TTMA – www.telepesek.hu) tényfeltáró kutatásaival, programjaival szeretné elősegíteni, hogy ez a két térség az élő emlékezetben, mához szóló üzeneteivel összekapcsolódjék. „Hanság, Örség, Göcsej, Ormánság, Villány, Bácska, csongrádi homokhátak – Nagykunság és Hortobágy pusztái. Tájak, amelyeket hat évtizeddel ezelőtt a kényszer kötött össze, s amelyek az emlékezetben ma is összekapcsolódnak” – írtuk legutóbbi rendezvényünk: a *Helyi emlékezet – Társadalmi örökség; az 1950-53 közötti hortobágyi kitelepítések társadalomtörténeti üzenetei* című konferencia meghívójára. A konferenciára a Bajai Polgármesteri Hivatal fogadókészségének köszönhetően május 10-

Kormó a hetvenes években

én került sor a Városháza dísztermében. Célunk az volt, hogy a határsáv-programunkba már bekapcsolódott és esetleg bekapcsolódni kész (egymást esetenként nem is ismerő) munkatársainkat közel hozzuk egymáshoz, gondolataikat, felvételeiket, ütköztessük és egyeztessük. Remélve, hogy a kitelepítettek hatvan éve elszüllyedt világát talán sikerül a helyi emlé-

kezet, a kutatók és a segítő szakemberek közreműködésével a felszínre hozni és jelenünk-jövőnk alapjaiba építeni. Talán sikerül... Az ajánlások és konkrét tennivalók felvázolásával zárult bajai konferencia eredményessége, úgy gondolom, jelentősen hozzájárult ennek a programnak a megvalósíthatóságához.

Saad József

A Duna és Baja

Ennek a külön-külön is hatalmas, együtt pedig gyakorlatilag kimeríthetetlen tárgykörnek csak töredékét lehet felvillantani egy rövid dolgozat keretében. Ez az írás nem foglalkozik például a Baja környéki Duna-szakasz szabályozástörténetével vagy a Duna és Baja történetében mély nyomokat hagyó, gyors és pusztító 1956. évi kora tavaszi jeges árral.

Ez a több száz évet néhány önkényesen választott mozaik felvillantásával áttekintő vázlatos összegzés természetesen számol az olvasó tárgy- és tényismeretével, személyes tapasztalatával, számol a technikai, területi korlátokkal, és nélkülözi a szakirodalom jegyzéket. Köszönettel közli viszont azoknak a nevét, akik az elmúlt évtizedekben a szerzőnek a vízgazdálkodás történetével kapcsolatos kutatásait, publikációit adatok közlésével, konzultációval segítették: dr. Deák Antal András (Esztergom); Fejér László, dr. Kránicz István, dr. László Ferenc, dr. Wisnovszky Iván, (Budapest); dr. Vágás István (Szeged); Kiss György (Pécs); Asbóth Miklós, Lakatos Andor, Sági Jenő (Kalocsa); Aradi Gábor (Szekszárd); Fer-

kov Jakab (Mohács); Rádi József (Dunakeszi); Abonyi Csaba, Balaton Józsefné, Gyulavári József, Francovics István, dr. Halász Rudolf, Hangya László, Hegyi Kálmán, Kalocsa Béla, Keve Gábor, Kiss Pál, Kleisz Mihály, Kling István, Knézy Péter, Koch György, Konyár Zoltán, Kovács Ákos, dr. Kubatov János, Kuvári György, Megyerei Árpád, Nagy László, dr. Nebojszki László, dr. Petz Gábor, Rab Ferenc, Regényi Géza, Rónay István, Sipos Sándor, Szádeczky Attila, dr. Szilárd Illés, Szirom Lajos, Tallér Mihály, Thuránszky Béla, Vancsura Antal, Vén Ferenc, Vörös Béla (Baja).

A Duna

A medrét, folyási sebességét, vízszintjét, szélességét állandóan változtató, vándorló, 2850 kilométer hosszú Duna (magyarországi szakasza 417km) – amelynek Baja térsége csaknem a felezőjében van – hosszúságát tekintve Európában a második, a világon 21., mégis egyedülálló abban, hogy útja során sok nép, nemzet, nyelv, vallás, kultúra összekötője. Neve az érintett népek nyelvében csekély módosulással

állandósult. Több mint nyolcszáz ezer négyzetkilométer terület vizét gyűjti és továbbítja; a vízgyűjtőn nyolcvankét millió lakos él. A Duna–Majna–Rajna csatorna megnyitásával (1992) az Északi-tengert és a Fekete-tengert összekötő 3500 kilométeres víziút-rendszer keleti gerince. Folyásiránya, vízhozama kedvező.

A se nem enyém, se nem tied nagy folyó jóban, rosszban összeköt akkor is, ha minden más elválasztani igyekszik. A Duna melletti ember mindenütt egységes abban, hogy szereti a vizet, figyeli állandó mozgását, csodálja harmóniáját, tiszteli erejét, s időszakonként szorongással ugyan, de barátságban volt és van a folyam adta élettő-romboló állapottal.

Az alig tengerszint feletti, alacsony, jó részét kiszolgáltató Kárpát-medencében meghatározó szerepe volt a folyó- és állóvizeknek. Dunaföldvár környékén a nagy folyam – alföldi területre érven – mederesésében jelentősen csökken, a főágról lefűződő kanyarulatok szövevénye jellemzi. Ezek a természetföldrajzi viszonyokat úgy alakították, hogy emberi letelepedésre, megél-

hetésre, fennmaradásra alkalmasak voltak (hal, vad, energia-víz, tüzelő, rejtkehely, élelem, gyümölcs, gyógynövény, állattartás...). A korai térképeken Dunaföldvár alatt több száz kilométer hosszban a Dunához közvetlenül, közvetetten kapcsolódó vonulat mocsaras, lápos, vizekkel, fokokkal, időszakos vagy állandó vízfolyásokkal teletűzdelt területként jelenik meg. A gyér-számú lakosság és a szárazföldi állatvilág sokat szenvedett az árvizektől, a környezet hordozta betegségektől (malária, hideglelés), de a szűnyogok, bögölyök és kullancsok millióitól is. A Duna mellett természet-ember, ember-természet együttléte századokon át magától értetődő volt. Az ember együtt élt a vízzel, tapasztalati alapon alkalmazkodott, beavatkozott.

A kanyargás és zátonyosodás miatt kedvezőtlenek voltak a lefolyási, jéglevonulási és hajózási feltételek.

A Baja környéki Duna-szakasz és a város néhány jellemzője

Baja a Duna magyarországi bal parti déli szakaszának legjelentősebb ősi települése. Léte, története elválaszthatatlan a folyamtól.

A Dunának ez a Földvár alatti szakasza sajátosan érzi a több ezer négyzetkilométer vízgyűjtőn bekövetkezett változásokat. Megbomlik a hordalékjárás: itt a fenék már nem kavics, hanem homok. Gyakoribb a mederelfajulás, hevesebbek és szokatlanabb időben jelentkeznek az egymást utolérő, egymást magasító árhullámok. A mederesés 5 cm/km-re csökken, a folyam sebessége 0,6-1 m/s. Baja térségében a szabályozási szélessége 400 méter, a hajózási szélessége minimum 180 méter. Magas vízállás idején, árvízkor a szélessége több kilométer. A víz szintjének ingadozása közel tíz méter. A bajai vízmércén a legmagasabb vízállás 1037 cm volt (1956. március 13, jeges árvíz). A legmagasabb nyári árvíz 976 cm (1965. június 19). Az eddig mért legalacsonyabb vízállás (2003. augusztus 31) 51 cm.

Baja egykor a gazdaggá lett Bácska északi részének központja volt: fontos útvonalak találkozótere, dunai átkelőhely (1463-ban Mátyás király is itt kelt át a Dunán), nagy hajóforgalom, kikötők, téli kikötő. Élénk, gyűjtő, raktározó, közvetítő kereskedelem. Országos vásárok, minden évben három, ahova még a pécsi és a pesti kereskedők is lejártak, nyüzsgő hetipiácok. Évente egymillió szekér fordult meg Baján (Bánlaky P.). 1696. december 24-én I. Lipót kamarai mezővárossá emelte. Széles skálájú, fejlett, céhes szerveződésű kézműipar (1890-ben 3043 iparos és kereskedő élt a városban), az

Alföld egyik legiparosodottabb városa volt. Vízimalmok, pénzüzetek, rangos oktatási, kulturális intézmények, sajtó, soknemzetiségű, többször cserélődő vegyes etnikum, több vallás – korai polgárosodás (1873-tól törvényhatósági jogú város). Baja vonzásáról és a város kereskedelmi forgalmának érzékeltetéséről a bajai tanítóképző első nagy-névű igazgatója, Czirfusz Ferenc 1865-ben így írt: „... a bajai piacon négy megye - Bács-Bodrog, Pest-Pilis-Solt, Baranya és Tolna közönsége adja-veszi természetményeit és elégíti ki szükségleteit.” (Vasárnapi Ujság, Pest, 1866. október 7.). Fejlődése az 1800-as évek utolsó évtizedeiben megállt. Lakosok száma 1823 Baja 11 135 (Pécs 10 982); 1850 Baja 14 051 (Pécs 15 318, Győr 16 486); 1869 Baja 18 110 (Pécs 23 863, Győr 20 035) (Újpeéri E.)

Ebben a Dunaföldvár alatti régióban a víz adta áldás a halbőség volt. Ezért a századok során az álló- és folyóvízi halászati eszközök, módszerek sok variációja alakult ki. Sajnos, az utóbbi 150 évben a folyó halállománya a bajai szakaszon változó intenzitással ugyan, de jelentősen csökkent (folyószabályozás, szennyeződés, a halak életterének szűkülése, piaci viszonyok...). Ezen a környéken a folyami halászat mint szakma, mint megélhetési forrás, mint életmód mára gyakorlatilag megszűnt. Rég eltűnt a Sugovica-parti halpiac és a friss, vegyes dunai halat tároló-áruló utolsó halászbárka is. Az tény, hogy Baján a halfogyasztás – a magas árak ellenére – ma is sokszorosa az országos átlagnak.

A másik jellemzője-sajátossága ennek a régióknak a 17-18. században a hajómalomok sokasága. A mai híd fölött az egyik széles, régi Duna-szakaszt Malomtelelőnek nevezik, mert ez volt a funkciója. Megjegyzem, hogy az acélos bácskai búzáat őrlő egykori hajómalomok kitűnő minőségű lisztet állítottak elő. Olcsó hal, liszt volt, a kettőt összekapcsolták, és ezért van az, hogy Baján és környékén a hallevet hagyományosan -kalóriaértékét is növelvéntésztával fogyasztják.

A Ferenc-csatorna

Baja mellett, alatt található a Duna-Tisza közötti homokhátság és a bácskai jó minőségű talaj. A Duna-Tisza közének ez az alsó része mocsaras, lápos, időszakonként vízfolyásokkal szabdalva, alig lakott terület volt az 1700-1800-as évek fordulójáig. A ma is jó minőségű bácskai földek kétharmadát elfoglaló mocsarak, vízállások lecsapolását, benépesedését, a földek termővé tételét, majd nagy mennyiségű és jó minőségű áru – többségében gabona – ol-

csó szállítását a Kiss József és Gábor nevéhez fűződő vízi út, a Dunát (Monostorszeg) a Tiszával (Bácsföldvár) összekötő – s mint ilyen, mindmáig az egyetlen – Ferenc-csatorna építése oldotta meg; hossza 118 kilométer; 1802-ben helyezték üzembe. A szállítási útvonal mintegy 200 kilométerrel, a szállítási idő 18-20 nappal lett rövidebb. A csatorna döntő eszköze lett a Bácska meggazdagodásának. A csatornatársaság nagy osztalékot osztott, de a karbantartást elhanyagolta. Az 1900-as évek első harmadára a csatorna eliszaposodott, vízellátása – fokozottan a dunai torkolatnál, ahol erős volt a vízszintingadozás is – bizonytalanná vált. Teljes felújítása és bővítése, a Kissztrapár-Újvidéki Ferenc József öntöző-hajózó csatorna (68 km), a Baja-Bezdáni tápcsatorna (44 km) megépítése 1870-75 között a magyar és külföldi, kiváló szakembereket foglalkoztató, bajai születésű Türr István olasz királyi altábornagy érdeme. Ekkor épült a csatornarendszer északi pontján, Baja alatt a kettős funkciójú, vízbeeresztő és hajózó zsilip. Valamennyi műtárgy a kor élvonalának magas fokú tervezéstechnikai szintjén készült. A Bezdán mellett Ferencz József zsilip Európa első betonból épült, a bajai Deák Ferenc zsilip Európa legnagyobb téglafalazatú vízügyi műtárgya, az óbecsei tiszai zsilip pedig a világ első elektromos működtetésű vizes objektuma. A megújult és bővített csatornarendszeren az első világháborúig nagy mennyiségű árut szállítottak.

A nagy elődök – hosszú távon gondolkodva – az alapcsatorna kiépítésével, majd a teljes felújítással és bővítéssel a Bácska egész térségét átfogó vízrendszer és a korszerű területfejlesztés alapját hozták létre.

Türr István a város legrangosabb, Európa szerte elismert szülőtte. Az 1960-70-es években az Országos Vízügyi Hivatal támogatásával végzett hazai és külföldi levéltári kutatásaink bizonyítják, hogy az 1800-as évek második felében a nemzetközi tapasztalatok és kapcsolatok birtokában önzetlenül kezdeményezett, sokat tett az ország gazdasági-kulturális felemelkedéséért. A fent említett kutatómunka alapján 1968-tól szakfolyóiratokban, könyvekben, tanulmánykötetekben, napilapokban dolgozatokat, cikkeket jelentettünk meg (Faludi, Kubatov) Türr István hazai tevékenységéről (*Vízgazdálkodás, FVT Közlemények, Tudomány és Mezőgazdaság, Pedagógiai Szemle, Vízügyi Közlemények, Hidrológiai Közlöny, Földrajzi Közlemények, Hidrológiai Tájékoztató...*). Baja mindmáig adósa emlékének egy teljesalakos szoborral.

Baja vízi város

Baja környékének lakói tradicionálisan, különösen kivételezettek. Olyan egyedi, milliók számára elérhetetlen, objektíve adott kincset tudhatnak magukénak, mint a nagy folyam, a fehér homokpartok, zátonyok, szigetek (Koppány, Móricz, Gyuri, Kádár, Pandur...), erdőségek (Rezét, Cserta, Pörböly...), a tiszta levegő, a víz illata, a holt- és mellékágak, sok vízimadár. A fenséges nyugalom, de az időnként haragvó, megvadulónak, félelmetesnek látszó Duna, amely mindemellett generációk során ezreknek biztosított megélhetést is (halászat, vízimalmok, erdészet, hajózás, gyümölcs, gyógynövény...).

Ehhez társul a város helyi adottságokhoz, terepviszonyokhoz, vízhez igazodó gyönyörű fekvése, szívében az eleven-élő folyammal és a szabad természettel közvetlen, állandó kapcsolatot biztosító Sugovica Duna-ággal, a Petőfi és a Pandúr szigettel, a Türr-átvágással és több vízfolyással. A bajaiak számára testközelben van a Duna által determinált holtágak, mellékágak sokaságával átszabdalt, Európa ma már egyetlen, az eredeti állapotot őrző ártéri erdeje, a dús, gyönyörű, állandóan megújuló természeti környezet, a gazdag növény- és állatvilág – Gemenc. 1993 júniusában írtam: „...életem innenső három évtizedéből összességében kerek három évet éltem-laktam Gemenc közepén, a Veránka-szigeten. Éltre szóló élményként élvezhettem a színek pompáját, a természet nyugalomát, a szarvasok bőgését, a mókusok játékát, a gémek és a halak viaskodását, a kemény munkát igénylő hagyományos halászat szépségét-izalmát, a halfőzés-sütés örömet, ízét, a gyöngyvirág, a vaddohány illatát...”

A Duna jobb oldala 38 km hosszban Siótoroktól Bátáig (180 km²) nemzetközi egyezmény (Ramsar-Írán) védelme alatt áll; a terület a vonuló vízimadarak számára is nélkülözhetetlen.

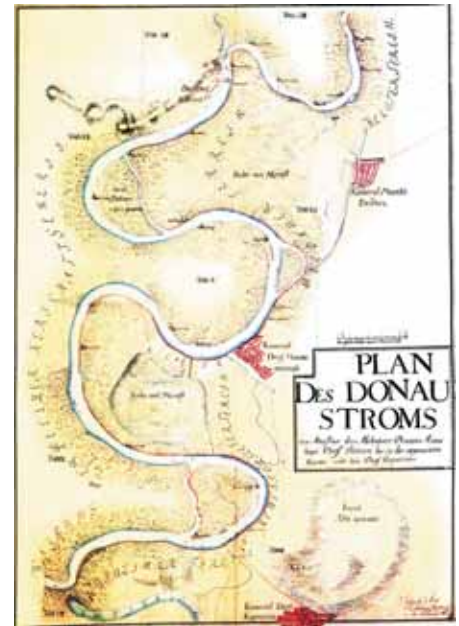
Minden bizonnyal a Duna, a Sugovica és a Gemenc az egyik oka annak, hogy Baján erős a természetszeretet, színes, gazdag, eleven a vízi élet (több ezer vízi jármű), tömegeket vonzanak és magas színvonalúak a vízi sportok (úszás, evezés, horgászás...), nagy a halfogyasztás. És nem véletlen az sem, hogy a bajaiak híresen nagy lokálpatrióták.

Ez az összeállítás a Bajai Hajómalom Egyesület által szervezett és UNIOS támogatással rendezett Szakmatörténeti Konferencián (Baja Duna Wellness Hotel 2012.01.11.) elhangzott előadás szerkesztett változata.

Dr. Faludi Gábor

Részlet Carpe Mihály közigazgatási térképéből, 1764

Kiss József Duna-hajózási térképe, 1779-1781

A Deák Ferenc-zsilip vízi környezete (Kránicz István, Abonyi Csaba, dr. Faludi Gábor)

A bajai halpiac az 1900-as évek elején

Aki megrendítette a nagy Szovjetuniót

25 éve történt a Kreml-berepülés

Ma már tudjuk, hogy a Szovjetunió az 1980-as évek végére a hidegháborút végérvényesen elvesztette. Amennyire egyértelműen látszik ez ma, annyira fogalma sem lehetett erről az embereknek az évtized elején, amikor a Reagan elnök által egyszerűen a gonosz birodalmának titulált államszövetség még katonailag erős, megdönthetetlen monstrumnak tűnt. Aztán a 80-as évek közepe után nem sokkal mégis történt néhány esemény, amelyek rámutattak a birodalom belső gyengeségeire, és utóbb annak felbomlásához is elvezettek. 1985-ben új főtitkár, Mihail Gorbacsov került a Szovjet Kommunista Párt élére, ám az általa meghirdetett reformfolyamat (a peresztrojka) csak lassú eredményeket hozhatott a párton belüli ellenállás és a változásokban nem érdekelt, retrográd pártellenzék magatartása miatt, amelyek tagjaitól nehéz volt megszabadulni. Az időszak azonban erre is lehetőséget teremtett: előbb a csernobili atomerőmű kezdetben eltussolt, 1986 áprilisában történt katasztrófa adott esélyt a leszámolásra, majd egy sokkal kevésbé tragikus eset, amely bemutatta be, mennyire „hatékony” a szuperhatalom védelmi rendszere. Mindez egy kalandvagyó, 19 éves német fiatalember vakmerőségének lett köszönhető.

1988 augusztusában, frissen megkapott új világlátvelem és vízumom birtokában életemben először utaztam a „szabad világba”, Nyugat-Németországba. Münchenben a vonatra szálló útítársaim egyike a Bild Zeitung friss számát olvasta, amelynek öles főcímében a szemben ülő is könnyen kiolvashatta: „Rust frei!” (Rust szabad.) Alatta pedig még mindig elég nagy betűkkel: többet nem mondják neki, hogy „davaj”. Ebből értesültem, hogy végre pont került egy mindkét érintett ország számára kényes ügy végére, s az a fiatalember, aki nem egészen másfél évvel korábban világhírnévre tett szert, végre hazatérhetett hazájába. Élettörténete később is produkált még izgalmas fordulatokat.

A hihetetlen kaland

Matthias Rust 1968. június 1-jén született Hamburgban, de a közeli Wedel városában nőtt fel, ahol 1987-ben is élt. Nem sokkal korábban szerezte meg reáliskolai érettségi bizonyítványát, majd szülei biztatására egy helybeli repülőklub keretei között pilótavizsgát is tett, de kipróbált repülőnek sem-

miképp sem volt nevezhető, hiszen nevezetes vállalkozása előtt alig 50 órányi repülés tapasztalattal rendelkezett. Állítása szerint korán érdeklődött a politika iránt, és így hatalmas csalódásként élte meg, hogy Ronald Reagan és Mihail Gorbacsov egy évvel korábbi, reykjavíki találkozója lényegében eredménytelenül végződött. Kedvenc képregényhőse, Perry Rhodan története által inspirálva Rust úgy gondolta, itt az ideje, hogy kezébe vegye a világbéke ügyét, s erre egy moszkvai utat talált a legjobb esz-köznek, melynek során személyesen kívánta megvitatni Gorbacsovval saját készítésű béketervét és Lagonia című utópisztikus társadalmi modelljét, amely a keleti és nyugati modell egyfajta vegyítése volt. Az eszelős ötletéről senkinek sem szólt, csupán bérelt egy hamburgi aeroklubból egy négy-személyes, Cessna 172 P típusú sportrepülőgépet, és ott azt közölte, hogy kéthetes skandináviai repülőutat tervez. Hogy megtévessze a hatóságokat (meg azért is, mert ez a gép egyfolytában legfeljebb 8 órát képes egyvégtében a levegőben tartózkodni), Rust egy Hamburg melletti repülőtérre előbb a Feröer-szigetekre, majd a szovjet-amerikai csúcstalálkozó helyszínéhez közeli Keflavíkba repült. Ezt követően a norvégiai Bergen érintésével 1987. május 25-én érkezett meg Helsinkibe, a Malmi repülőtérre, ahol szabályszerűen bejelentkezett. Innen indult három nappal később a Szovjetunió, pontosabban eredetileg Leningrád (Szentpétervár) irányába. Hogy veszélyérzetét csökkentse, a szovjet határ közelében felhúzott egy motorosoknak való bukósisakot, viszont olyan repülési magasságot (kb. 700 métert) választott, hogy békés szándéka nyilvánvaló legyen a légvédelem számára. Pár évvel korábban ugyanis előfordult, hogy a szovjet légvédelem lelőtt egy a légtérbe keveredett koreai utasszállító gépet, épp ezért Rust nem is akart rejtőzködni a radarok elől. A határ átrepülése és Leningrád elérése után a vasútvonalat követve Moszkva felé vette az irányt anélkül, hogy a szovjet határvédelem ebben akadályozta volna. Igaz, a szovjet légvédelem (PVO) azonnal észlelte a határsértő kisrepülőgépet, sőt néhány MiG 23-as vadászgép kísérte is egy ideig, de miután nem kaptak parancsot semmiféle intézkedésre, hamarosan visszafordultak. (Az a közzsájon forgó legenda tehát nem igaz, hogy a lokátorok személyzete épp a svéd televízió adásában merült el kö-

telességének teljesítése helyett.) Hogy így alakult, ahhoz több véletlen tényező összetévesztésére is szükség volt. A fő ok az lehetett, hogy ugyanebben az időben egy Tupoljev-típusú utasszállító gép zuhant le a közelben, és így a mentés miatt a légtérben számos helikopter és kisrepülőgép tartózkodott, amelyek között Rust gépét szem elől tévesztették. A később Németországba települt, oroszországi származású író, abban az időben épp a légvédelemben sorkatonai szolgálatát töltő Wladimir Kaminer epés megjegyzése szerint bajtársai bizonyára azt hitték, hogy egy enyhén ittas kolhozelnök repked a „nagyénjével” enyhén bódult állapotban, s velük szemben nem illik intézkedni.

Így aztán Rust gépe nagyjából öt és fél órás, 750 km-nyi, szovjet felségterületen történő repülés után akadálytalanul eljutott Moszkváig. A várost egyáltalán nem ismerő fiatalember úgy gondolta, hogy a fő turistacentrumnak számító Vörös téren száll le a gépével, így ugyanis akcióját semmiképp nem lehet majd elhallgatni. Miután azonban három kört is megtett a városnak a kormányzati negyed, a Kremlt is magában foglaló legismertebb része fölött, megállapította, hogy a tér túl zsúfolt ahhoz, hogy a baleset kockázata nélkül letegye a gépet, így végül este háromnegyed hét előtt pár perccel a Moszkva folyó egyik hídját (Bolsoj Moszkvovreckij Moszt) szemelte ki a leszállásra. Miután ezt sikeresen végrehajtotta, a híd melletti, a Vaszilij Blazsennij-székesegyházhoz közeli buszparkolóban tudta megállítani a gépet. (Bár Rust ezt nem tudhatta, de óriási szerencséje volt: a hidat aznap – jellemző módon „a szovjet határvédelem napja” alkalmából – lezárták, sőt a felette húzódó trolivezetékeket is leszerelték. Emiatt utóbb még azt is vizsgálták, hogy a híd lezárását elrendelő rendőr együttműködött-e a berepülővel. Másrészt viszont – különösen ma, immár 2001. szeptember 11. tapasztalatainak birtokában – érthetővé válik az akkori pánik a szovjet vezetésben: hiszen ugyanígy eljuthatott volna Moszkva központjáiig egy ellenséges, terrorcselekményre készülő gép is.)

A téren sétálgató oroszok előbb azt hitték, filmforgatás zajlik a közelükben, ám később megközelítették a kisgépet, és Rust barátságos beszélgetésbe elegyedett azokkal, akik az oroszokon kívül más nyelven is meg tudtak szólalni. Amikor elmesélte,

Matthias Rust kisrepülőgépe a Vörös tér felett

A legendás Cessna 172P

hogy a világbéke követeként érkezett Moszkvába, állítása szerint apró ajándékokkal is elhalmozták. A szovjet rendőrség több mint egy óra múlva „kapcsolt”, ekkor azonban a legmagasabb szinten: személyesen a moszkvai rendőrfőnök kérdezte a titokzatos idegent valódi szándékairól, de hamarosan a KGB vette kézbe az ügyet, Rustot pedig letartóztatták.

Mielőtt azonban az ő személyes ügye bármilyen módon rendeződött volna, a Szovjetunióban hullottak a fejek a felettébb kellemetlen ügy miatt: mind a szovjet védelmi miniszter, Szergej Szokolov, mind a légvédelem főnöke, Alekszandr Koldunov – Gorbacsov személyes kívánságára – nyugállományba vonult, az esetért közvetlenül felelős légvédelmi parancsnok pedig öngyilkosságot követett el. Eredetileg a légénység minden egyes tagját is le akarták cserélni, de mivel nem tudták őket azonnal hasonló képzettségű katonákkal felváltani, csak ellenőrzésüket szigorították meg. Az

ügy következményeképpen összesen kb. 2000 magas rangú katonatiszt vesztette el beosztását. (Ez részben természetesen csak ürügy volt, ui. Gorbacsov reformpolitikájának legfőbb ellenzőit éppen a szovjet vezérkarban látta.)

Rust a szovjet bíróság előtt

Csínytevésből diplomáciai zavar

Rust nevét a híradások révén hamar megismerte a világ, ám szándékairól kevesen tudtak. Bár hivatalos moszkvai látogatásán 1987 júliusában Richard von Weizsäcker német szövetségi elnök megkísérelte elérni a pilóta szabadon bocsátását, kérelmét elutasították, mert addigra eldőlt, hogy a kémkedéssel is gyanúsított Rust ellen pert akarnak indítani. Ez végül szeptember 2-án kezdődött meg a Szovjetunió Legfelsőbb Törvényszéke előtt, ahol illegális határátlépéssel, a nemzetközi repülési szabályok megszegésével és a szocialista érték- és normarendszer tudatos megsértésével vádolták meg, továbbá szemére vetették, hogy a leszállás során emberéleteket is veszélyeztetett. Az első két vádpontot Rust maga is elismerte, ám a világ közvéleménye ennek ellenére azt várta, hogy ha el is ítélik, a büntetés legfeljebb a vizsgálati fogság idejével megegyező börtönbüntetés lehet. A bíróság nem hitt Rust világbéke-missziójában; úgy látták, hogy küldetését csak önmaga megmentésére találta ki. A mindössze három napig tartó perben szokatlanul szigorú ítélet született: Rustot összesen négy év munkatáborra ítélték el, kegyelmi kérvényét elutasították, bár végül nem munkatáborba, hanem a Lefortovo nevű börtönbe került, amelyben főleg politikai bűnözők és „nyugati kémek” raboskodtak.

Itt Rust összesen 432 napot ült, ideje nagy részében olvasott és nyelvet tanult, szülei kéthavonta látogathatták meg. Fogságát szinte végig 7 m²-es cellájában töltötte, kétóránként sétálhatott a börtönudvaron. Állítása szerint nem bántak vele rosszul, inkább a semmittevéstől szenvedett sokat. A háttérben a nyugatnémet diplomácia persze erősen dolgozott a „megtévedt bárány” kiszabadításán, amelyre végül, látszólag minden előzmény nélkül, 1988. augusztus 3-án került sor. A Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának elnöke, Andrej Gromiko ugyanis kegyelemben részesítette a német tinédzsert, akit azonnal szabadon engedtek és kiutasítottak a Szovjetunióból. (Igaz, saját elbeszélése szerint egy ügyész búcsúzásul azt súgta a fülébe: „Mindig szívesen látunk a Szovjetunióban!”) A nagy álmom, a Gorbacsovval való találkozás viszont sem ekkor, sem később nem jöhetett létre. Még ennek a napnak az estéjén megérkezett a frankfurti repülőtérre, ahol újságírók, érdeklődők és rajongók egész hada várta. Mind Helmut Kohl nyugatnémet kancellár, mind Hans-Dietrich Genscher külügyminiszter a szovjet vezetés „rendkívüli, humanitárius gesztusáról”

beszélta a kegyelem kapcsán, utóbbi egyúttal azt is hozzátette, hogy reméli, az ügy szerencsés végkimenetele senkit sem bízatt hasonló kalandokra.

Dicsőség és bukás

Rust hazatérését külön meg kellett szervezni, akkora médiaérdeklődés kísérte. Az egyik népszerű német közéleti hetilap, a Stern azonban 100 ezer márkáért előre megvásárolta a szülőktől az első interjú és fényképes tudósítás kizárólagos jogát, és a rendőrséggel együttműködve elérte, hogy a fiatalember elkerülje a tömeget. Az interjú azonban sokaknak csalódást okozott; Rust közel sem bizonyult olyan izgalmas interjúalanyának, mint a kaland alapján várni lehetett volna. Miután a többi sajtóorgánumnak ekkor nem nyilatkozott, azok „szovjetbarát csalónak” titulálták, és súlyosan kikezdték, ami legalább annyira megviselte, mint a börtönbüntetés.

Amint elült az érdeklődés legnagyobb hulláma, Rust továbbra sem volt képes a békés nyárspolgárok unalmas életére, és még többször felhívta magára a figyelmet, ám ezekre az ügyekre aligha lehetett büszke. 1989-ben megkezdte polgári szolgálatát egy német kórházban, ahol késsel súlyosan megsebesített egy nővértanulót. Az eset körülményei máig sem egész világosak: egyes vélemények szerint a fiatal lány egyszerűen nem viszonozta Rust szerelmi közeledését, más verzió szerint viszont lekicsinylő megjegyzést tett a pilóta teljesítményére, és ez az akkor még erősen az események hatása alatt lévő Rustból agressziót váltott ki. (A bíróság valamelyest hitelt adhatott ennek a verzióknak, hiszen Rust a gyilkossági kísérletért csak 30 hónap elzárást kapott, amelyből a büntetés felének letöltése után 1993-ban szabadult.) Ezt követően egy időre Moszkvába vetette a sors: a változásokat követően egy német vállalkozó az orosz fővárosban nyitott ét-

termet, s ennek azzal kívánt nagyobb hírvérést csapni, hogy az ott még mindig jól csengő nevű fenegyereket egy ideig pincéként alkalmazta.

Rustnak még egyszer meggyűlt a baja a törvénnyel; 2001-ben egy áruházi lopáson érték, és egy kasmír pulóver eltulajdonítása miatt 10 ezer márka megfizetésére kötelezték, amelyet végül 600-ra mérsékeltek. További kisebb súlyú bűncselekmények miatt még több alkalommal is pénzbüntetésre ítélték. Megélhetése is elég változatos volt: egy ideig profi pókerjátékosként kereste a kenyerét, óriási összegeket is nyert. Később Észtországban autó- és motorcsónak-versenyek szervezésével foglalkozott, majd – immár Svájcba költözve – egy befektető cég gazdasági elemzőjeként dolgozott, jogaiskola megnyitását tervezte, és emlékiratain dolgozott. Egy ideig működtetett egy internetes honlapot a világbéke jegyében, később azonban ugyanott már csak orosz hölgyekkel történő találkák szervezését lehetett megtalálni. Magánélete nem alakult a legszerencsésebben; mindkét házassága zátonyra futott, gyermeke nem született. Ugyanakkor szerette a titokzatosságot maga körül; csak nehezen lehetett megtalálni, lakhelyét állandóan változtatta.

A híressé vált Cessna-gép miatt annak idején büntetést kellett volna fizetnie (hiszen hazatérésekor a kölcsönzési idő rég lejárt). A kisrepülőgépet előbb egy német illatszertipari cég – tényleges értékének duplájáért – reklámcélokra megvásárolta, később egy japán szabadidőpark szabadtéri látványossága lett. A Cessna végül 2008-ban került vissza Németországba, és a berlini Technikai Múzeumban állították ki. Azt is tervezték, hogy *Repülés a vasfüggönyön át* címmel Rust útjáról önálló kiállítást tartanak majd.

Rust lehetetlen vállalkozása 20, majd 25 év után is izgatta az emberek fantáziáját, az évfordulókhoz közeledve újságcikkek,

Matthias Rust napjainkban

tévinterjúk és -riportok egész sora eleve-nítette fel az 1987-88-ban történt eseményeket. Sőt, a témának mára számos feldolgozása is született: 2007-ben dokumentumkönyv jelent meg a német fenegyerekről (Ed Stuhler: *Der Kreml-Flieger*), sőt 2010-ben egy hamburgi színházban egy szatirikus színdarabot is bemutattak *Rust – ein deutscher Messias (Rust – egy német Messiás)* címmel.

A ma 44 éves Matthias Rust utólag visszanezve már nem vállalkozna a veszélyes misszióra, egy interjúban azonban azt nyilatkozta, hogy alapvető életfelfogása azóta sem változott sokat. Meg van győződve arról, hogy repülése meggyorsította a Szovjetunóban történt változásokat, még ha a küldetés nélkül bizonyára egyszerűbb élete lett volna is. Hogy vakmerő akciója híján a peresztrojka sikeres lett volna-e, vagy csak jóval lassabban zajlik, netán csírájában elhal, azt sosem fogjuk megtudni. Ám a wedeni tinnédzser, aki túvel beleszúrt a nagy orosz medve talpába, bármit tegyen is hátralévő életében, igazi 20. századi legenda marad.

Dr. Mayer János

Gólya Road Show 2012

Az egész országra kiterjedő program részeként a Duna-Dráva Nemzeti Park Igazgatóság (DDNP), a Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület (MME) és a Baja Ifjúsági Természetvédelmi Egyesület (BITE) szervezésében az illetékes szakemberek június 14-én Baján és környékén látványos fehér gólya gyűrzéseket végeztek. A madarak számos érdeklődőt vonzó jelölését a Primavill Kft, az EDF DÉMÁSZ Zrt. és az MME 7. számú Helyi

Csoportja támogatta. Az időpont kiválasztásában fontos szerepet játszott, hogy a fehér gólya fiókok ekkortájt érik el a fészek-felmérés és a gyűrzés elvégezhetőségéhez szükséges optimális fejlettséget. A faj megőrzését és védelmét segítő programot az előző évi Road Show-hoz hasonló menetrendben, az MME és a DDNP internetes honlapján meghirdetett időpontokban végezték: reggel 8 órakor Hercegszántón kezdtek, majd Dávodon, Csátalján,

Szeremlén és Baján folytatták, végül Érsekcsanádnon nem sokkal 14 óra előtt fejezték be. A madarak színes gyűrzésének mérete lehetővé teszi a távcsöves leolvasást, így a későbbiekben a gólyák befogás nélkül azonosíthatók. Városunkban két helyen, a Vöröskereszt téri (cikkünk kísérő képei itt készültek) és a Dózsa György utca 246. számú ház előtti fészeknél történt gyűrzés.

Képek és szöveg: dr. Nebojszki László

Az összegyűlt érdeklődők megismerkednek a programmal

A szakemberek gépjárműre szerelt emelőkosárral közelítették meg a fészket

A gyűrés és a dokumentálás pillanatai

A gólyafiókat tartó Mórocz Attila (DDNP) a tapasztalatokról beszél: a gólyapár két fiókat nevel, kollégája a fészekben talált záptojást mutatja (utóbbit a későbbiekben laboratóriumban vizsgálják).

Plakátok

Válogatás a Türr István Múzeum plakátgyűjteményéből

A Türr István Múzeum emeleti kiállítóterme a történelem utcájává alakul a plakátkiállítás idejére. De míg az utcán a plakátok harcolnak egymással a figyelemért, itt békésen megférnek egymással, hiszen eredeti funkciójuk mellett újat is kaptak: megidéznek elmúlt korok eseményeit, eltűnt idők ízlését, a mindennapok tárgyait, a mindennapjait élő embert is.

Mi is a plakát, magyarul falragasz? A plakát: reklám, propaganda és művészet. Természetesen nem minden plakátról mondható el, hogy művészi, bár a célnak, vagyis a figyelemfelkeltésnek megfelel. Ilyenek a csak szöveges, tájékoztató falragaszok,

vagy azok a képes plakátok, melyek esztétikai szempontból nem tekinthetők művészeknek. A plakátművészet grafikai és tipográfiai eszközökkel dolgozó alkalmazott művészet, mely anyagi vagy szellemi terméket, ideológiai-politikai eszméket népszerűsít, vagyis az utca művészete.

A falragasz – bár rendszerint nagy példányszámban készül – aktualitását veszítve eltűnik az utcáról, felülragasztják, letépi, eltüntetik, összefirkálják. A közgyűjtemények (múzeumok, levéltárak, könyvtárak) mindig nagy figyelmet fordítottak a plakátok megmentésére, de szép számmal vannak magángyűjtők is. A sérülékeny,

gyakran gyenge minőségű papírra nyomott plakát megőrzése, tárolása komoly feladat. A bajai múzeum plakátanyaga közel háromezer darabot számlál. A legrégebbiek a 19. század második feléből valók, mindegyik színházi, csak szöveget tartalmazó, fekete-fehér plakát, elvéve akad csak olyan, melyen kép is van. Többségük az Arany Bárány Szállóban bemutatott színházi előadásokat propagálja.

A múlt századforduló és a századelő időszakából nincs plakátunk, ugyanez mondható el az első világháború idejéről is, és a szerb megszállás miatt a Tanácsköztársaság plakátjai nem jutottak el városunkba. A két

világháború közötti időtől – 1937-ben alapították a múzeumot – napjainkig már egy tudatos gyűjtés eredményeként gyarapodott a gyűjtemény. Kiemelkedő a második világháború alatti, majd az 1945-ös és 1947-es választások plakátanyaga, igen gazdag az ötvenes éveké, valamint 1990-től kezdve az országgyűlési és helyhatósági választásoké.

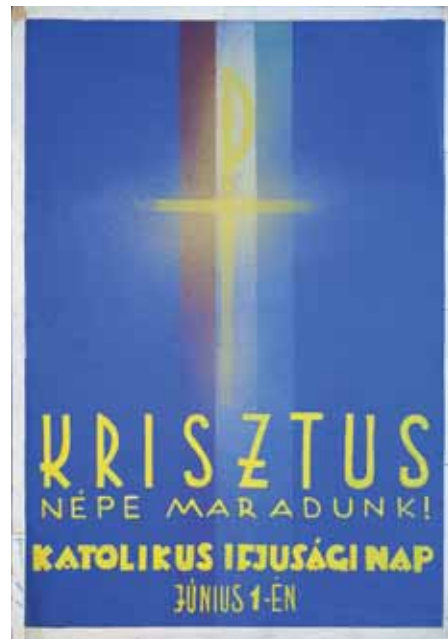
A plakátok túlnyomó többsége nyomdai termék, vannak azonban bajai művészek – Ifj. Éber Sándor, Miskolczy Ferenc – által készített egyedi darabok is.

Kevészet tudjuk, hogy ki is ajándékozta a plakátokat. A legtöbbet, főként a két világháború közti időben, a Városháza juttatott a múzeumba, s gyakran bukkan fel adományozóként Szalma Fülöp neve. Az

1940-es évek második felétől a hatvanas évek végéig a Baján nyomtatott plakátok köteles példányként érkeztek a nyomdák-ból, Bánáti Tibornak köszönhetően pedig szinte teljesnek mondható a Művelődési Ház programjait hirdető plakátok gyűjteménye. Napjainkban Millunov Dániel segítségével is gyarapodik az anyag.

Rendkívül nehéz és hálátlan feladat egy kiállításra válogatni a szebbnél szebb, érdekesebbnél érdekesebb plakátok közül. Ezért a 2012. július 28-ától látogatható kiállítás csak ízelítőt ad, felvillantja a plakátgyűjtemény sokszínűségét, ezt követik majd a tematikus tárlatok az utca művészetének bemutatására.

Merk Zsuzsa

Kedves, Jó Bajaiak!

Juhannus előtti levél Suomi – Finlandból

Engedjétek meg azzal kezdenem, hogy a Juhannus (másutt Szt. Iván-éj, Midsommer-night, s az unokatestvér Walpurgis-éj...) Finnországban a karácsony után a második legnagyobb ünnep. Ez még akkor is így van, ha hivatalosan az önállósulási nap (december 6.) rangban megelőzi. De nem. Az más. Amaz ünnepélyes, emelkedett; mindenestre a hivatalosak rovatán lelhető. Ám nem így a Juhannus! Az a szív, az itteni parányi nyár s a finnek szívében is hatalmasan lobogó szerelem ünnepe. (Mert ha azt gondoljátok, hogy a finn amolyan csuka-kuka, halszívú, halfejű, halfarkú olento (élőlény), akkor nagyon is tévedtek. Nem hiába találták ki magukra a *sisu*, *sisukas* epitetonokat, ami a szótár szerint azt jelenti: bátor, szívós, kitartó, állhatatos, tántoríthatatlan, hirtelen haragú, konok, makacs...)

Miért kell a dolgról, a Juhannusról, kis híján kisértékeztést írnom? Mert egészen más a jelentősége, mint amott, Közép-Európában, a Kárpát-medence környékén, vagy az Adria partján, avagy a Földközi-tenger mentén. Ott, egyes helyeken csaknem észrevétlenül olvad a korai nyári ünnepek, karneválok, fesztiválok, csujogató-sok közé; de ismétlem: nem így „itt fönt”, ahol – emlékeztek? – „az idei nyár nálunk 2-től 5-ig tartott”; másképpen: Finnországban 9 hónap a tél, s aztán 3 hónapon keresztül kérdezzétek a jó fennus, hogy ugyan, mikor érkezik már meg a nyár?

Megkockáztatom még azt is, hogy az összes skandináv ország közül Finnországban van a legnagyobb jelentősége a Juhannusnak, mert amazokat vagy lényegesen erősebben melegíti a Golf-áramlat (Norvégia, Svédország), vagy „kakukkfiókák” a manneren, mint például Dánia.

Finnország pedig ilyen: egyszer egy öreg, Sievi beli jó barátom (Arvi Takalo-Haikola, aki járt is velem Magyarországon) kért meg, hogy hoznám haza őt Kajaaniból – szanatóriumból –, amely város másfél bajányi és szanatórium-üdülőközpont a keleti nagy testvér határa közvetlen közelében (vannak is ott oroszok, annyian, mint az oroszok). Már nem emlékszem, mi okból, de valami miatt még ugyanaznap reggelén Kokkolába is át kellett ugornom, nyilván valamiféle konzervatóriumi ügyből kifolyólag... Kokkola pedig épp az ellenkező oldalon van: nyugaton, a Botteni-öböl partján. (Magát az országot Ny-K

irányban átszelő főutat úgy is hívják: Kokkola–Kajaani főút.)

Nos, hát Kokkola s a tengerpart környékén már egészen élénkzöld volt a gyepek, éltek a virággyások, s ahogy hajtottam át visszaútban Sievin – egy kávéra sem megállván – a dolog még errefelé is istenes volt. Habár a zöld már egyáltalán nem „habzott” úgy, mint Kokkolában, a Botteni-öböl partján.

Hanem aztán Kärnsämäki!... (Figyelem: a fatemplomát ugyanaz a C. Engel tervezte, aki a helsinki fogadalmi dómét – s kapaszkodj meg kedves, jó bajai testvérem – a pannonhalmi apátság fecskefészékének utolsóként a csúcsára ragasztott tornyát: — sic itur ad astra – szintúgy ugyanaz a Carl Engel álmodta meg, aki a helsinki dóm egészét, a kärnsämäki templomot s még sok más egyházi épületet; ezek hát mint az egyetűjű ikrek...)

No szóval, ahol ez a K-Ny-i főút keresztezi Kärnsämäkinél az É-D-i 4-est (amely valamikor az európai nagytérképen Würzburgtól indult fölfelé, s Hamburg mellett, Koppenhágán, Stockholmon, Tornión keresztül szállt alá, s „fejezte be” Helsinkiben) – nos, Kärnsämäki után, kelet felé már jött a minapi, az napi jégkorszak. Nem hogy virágok, zöld gyepek, de még kilátszó föld sem, csak hó és hó, amerre a szem ellát, ami ősanyagból már volt azon tél időszakában bőségesen. Nem hittem el, hogy ugyanabban az országban utazom, s mindez 3–5 óra leforgása alatt... Néhány száz km a térképen balról jobbra jöve, habár kétségtelenül „széltől szélíg”.

A tajga-övezetben tehát...

No, de vissza a Juhannusra, mert mégis csak ez a jelenlegi főtémánk. (Lesz majd melléktema, meg zárótema is, ahogy egy rendes, klasszikus szonátához illik.)

A Juhannus, ha prózaiasan akarjuk meghatározni, nem más, mint a nyári napforduló, június 24. (Van még egy hatalmas ügy: s ez a téli napforduló, ami után elkezd – bocsánat, nem tudom máshogy mondani – szétrohadni az a bizonyos betonos sötétség, s ez az én „hitetlen” Tamás névnapom: december 21.)

Még egyszer visszatérve a Juhannus itteni jelentőségére; magyarázgatván: otthon májusban már egész klassz melegnek van, május végén, június elején érik a májusi cseresznye, itt pedig a traktorok még rá sem tudnak menni a földekre... Amikor már

igen, otthon lassan az aratáshoz készülődnek. Később jönnek a hatalmas kánikulák, aszályok, s emlékszem, még szeptember-október tájkán is lelőttük magunkról az inget szüretelésben, úgy dél felé...

No, itt ilyen nincs. Se szüret, se ingledobálás (de azért ingledobálás van... máshogy). A finn nem elveszett ember.

A Juhannus tehát bizonyos értelmű, „kettes számú év-csúcs”. Az idei május például végig egészen „kolea” volt. (Ugyanolyan undorító szó, mint a kolera; azt jelenti: hideg, nyirkos, borús, nagyon szeles.) Most hát várjuk a Juhannust, aminek mindazonáltal illene „felhúzni” a 20-25 fokos tartományába, avagy a fölé. Ha így történik, ez az egyetlen meleg csúcs az évben, mert ezután illem és törvény szerint megkezdődik a levonulás, elhűvösödés, elszürkülés, elsötétedés. (Az óraállításokat én például úgy tanultam meg, hogy tavasszal előreállítjuk, a Juhannus felé. Ősszel ellenkezőleg: vissza a Juhannus felé, mert az óra mindig arrafelé, Juhannusnak szeretne menni.)

Juhannuskor mindenki kirajzik a mökkijébe, tópartjára. Ez utóbbi nem nagy dolog: a legutóbbi kutatások, mérések kiderítették: Finnország nem ezer tó országa, hanem több, mint százezer.

Mökki = tóparti kunyesz. Lehet egyhelyiséges, de lehet emeletes is, 150 m²-es, mint egy lakóház. Szinte kivétel nélkül farönkökből. Nekem, érthető okokból, nincs mökkim, s bár évről-évre hívnak ide is, oda is, rendszerint udvariasan ellenállok. Bennem ez is olyan, mint a karácsony. Családi dolog; s ha nem lehet, hát egyszemélyes.

„Szent Iván éj – égjen a szerelem tüze! Varázslatos éjszaka, amikor minden – és mindennek az ellenkezője is – megtörténhet. Ég a tűz, forró a hangulat, átsétálunk vagy átugrunk a tűz felett...” – mondja az Internetről a HarMoNet. Telitalálat.

„Rieha”. Magyarra tömörítve: „Ereszd el a hajamat!” Itt persze ugrádozás nincs, de hatalmas Juhannus-kokkok, máglyák, biz igen.

Emlékszem, az első évben, amikor vízszatelepeültem Haapajärvi-ből az én szeretett Sievimbe (ez 1995 táján lehetett), s Juhannuskor, délelőtt, kiléptem a ház elé, a szikrázó nyári napfénybe, megdöbbenem... Itt, a központban semmi mozgás, teljes csönd... „Föhlúztam” a főtérre –, ami tőlem kb. 6–7 perc. Ott található a nem kicsi községháza, mutti (mondjuk így:

ABC), patika, bank, könyvtár (benne az én itteni zeneiskolám), újságszerkesztőség, könyvesbolt.

Sehol egy teremtett lélek. Harapni lehetett a csöndet, mozdulatlanságot. Szikrázott a napfény. Talán még a kóbor macskák is mökkibe mentek szaunázni, napozni, piálni (drága, jó Hofi: „Piál a finn! Piál a norvég!... Csak az ürge nem iszik, de azt meg kiöntik...”) – egyszóval kóbor macskákat emlegettem; mert kóbor kutyák itt nincsenek. Egy sem. És nem csak Sievieben, Pohjois-Pohjanmaaban, egész Finnországban nincsen. Egy sem. Erre leteszem a nagyesküt. (Hogy kutyapiszokról már ne is beszéljünk.)

Az előrejelzés (meteorológia, itt Forecanak hívják) kolerás, azaz koleás időt jósol 2012 Juhannusára. Ez hát olyan, mint az otthoni fekete, plusz 15–18 fokos karácsony. Ám a finn nem lógatja ekkor sem az orrát. Az ég nem szakad le, a mökki zárt, a tó nem fog kiönteni, a szaunában pedig kelleme a közel 100 fokot enyhítő hús sör. Odabent kis söröcskés hűtözés, idekint kis pohárkányi Kossus újramelegítés.

A Kossura mindenképpen ki kell térnem: véletlenül se asszociáltassák a mi Kossuthunkra! Ez egyszerűen a Koskenkorva beceneve; mondhatni, a finnek nemzeti itala. Színtelen, szagtalan (zajtalan), 38–40 foknál sohasem erősebb burgonya-rozspárlat. Csakis az ALKO boltokban kapható, ahonnan is tele hónaljakkal térnek meg hétvégként, ünnepek előestéjén a jó kis finn muslicák.

Azért valamit még el kell mondanom arról a másik fajta melegítési módról: a szaunáról!

Engem most már, ízületiek okán, letiltott egy itteni természetgyógyász, ezért sem megyek többek közt juhannusozni. De azért nagyon jól emlékszem, amikor úgy 1975 táján először jártam Finnországban egy Bács-Kiskun megyei művészeti küldöttséggel: Sasi János Bajáról, Pálffy Gusztáv kecskeméti szobrász; a már nem élő Greksa Bori néni (a mindők közt legsikeresebb, kalocsai pingáló asszony), s hát a tragikus véget ért Soproni Ágnes színművésznő, akinek Kodály *Csillagom, révésem* dalát kísértem. Szóval ez a meglehetősen közismert tragikus vég (feldarabolta a fia) akkor és itt kezdődött, egy követségi ifjunc és a közte való lángoló szerelemmel.

A „szocialista úti” hercehurcát most hagyjuk: Budapestről Leningrádba repültünk, de viharba keveredtünk. Már Leningrád alatt, Gatcsinánál voltunk, amikor hátrafordítottak, Varsóba. Nagy keservesen megértettem a képviselővel, hogy nekünk,

török-szakad, időre Helsinkibe kell érnünk, mert rögzített koncertidőpontjaink vannak.

Nem nagyon szaporítom. Közölték velünk: nagyjavításra indítják azt a TU 134-est, ami elvinne bennünket. Hát persze. Kicsit még az is imádkozott, aki azelőtt sohasem. Csak mi voltunk, meg két pilóta és egy kis fiatal, szeplős stewardess. Nagyon kedves volt. A pilóta valószínűleg vagy akkor vagy korábban vadászpilóta lehetett. Nem sokat lacafacázott: úgy szálltunk fel, mint az álló gyertya. Később, amikor hátrajött pisilni, mi meg majd összecaciltuk magunkat: négeresen göndör, aprócska, de tűzpiros haj, 90 fokban előreálló lapátfülek. Vigasztaló: lengyel. Tehát majdnem rokony (az én nagyanyámat Tarahovszky-nak hívták) Tán csak nem fog meghalasztani bennünket.

Amikor elgyötört, hullafáradtan késő este, már ismét Leningrádban, felléptünk a Repin-expressz lépcsőjére, abban a pillanatban megmozdult a vonat.

Ott sok alvás nem volt. A hálókocsi eszeveszettül dübörgött, s ha egy kis nyugalom lett volna, jöttek a katonák, financok, akik még az ember zokniját-talpát is végigtapogatták. „Rublji jeszty? Rublji jeszty?” Csak nagy sokára, már világos reggel, néhány perc elszunyókálás után ébredt arra az ember, hogy megszűnt a dübörgés; helyette valami selymes surrogás alulról; időnként cin-cin-cin-cin, ahogy átsuhant a vonat egy-egy sorompó előtt; és mindenfelé fenyvesek, fenyvesek, szép és nyugalmas, bár haragoszöld fenyvesek... Kalevala földje.

Ez volt a első dolog, ami megfogott Finnországból.

Életemben több nagykövetségen megfordultam. Ám ehhez fogható halk, de átmelegítő kultúráltságot soha, sehol másutt. De a követségi titkár, egy bunkó, behemót gorilla volt, aki végig kísért bennünket. Egyértelmű volt, hogy ő a magyar KGB beépített téglája. Egyben ő közölte velünk – velem –, hogy márpedig most koncertet adunk április 4-e tiszteletére a követség személyzetének.

Huszonéves koromban, bajai tanársegédként majd' elsírtam magam: hát ne csinálják már velünk, azok az úti hercehurcák, alig aludtunk, fáradtak vagyunk, piszkosak, koszosak, elgyötörték!. Így koncertezni?!

S akkor a nagykövetség asszony szelíden megfogta a karomat, intett a többieknek is, és kikötöttünk egy csodálatos, fenyőillatos, előmelegített követségi szaunában... Ez volt életem első szaunája.

A koncert tehát megvolt, a gorilla pedig úgy összetört a rovaniemi reptéren három,

ajándékba szánt pálinkás üveget, hogy akár az Északi-sarkkörig szaglott a szilvriumtól. (Közel van.)

Hát, Kedves, Jó Bajaiak, nagy hirtelenben ezek mind jutottak eszembe Juhannusról, finnekről, finn-magyarokról, szaunáról, Soproni Ágiról, Sasiról, egyszer volt fiatalságunkról...

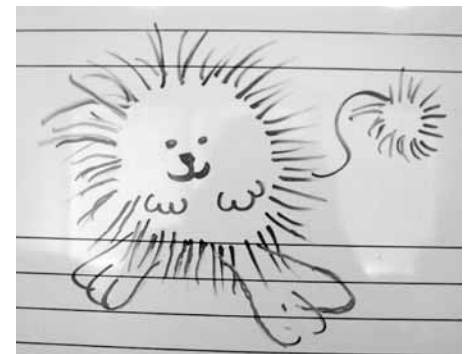
* * *

Ja, még valami fontos!

Kértem Főszerkesztő Urat, ha volna szíves ide rendelni két képet, elsőnek a kis robbanó farkúnak adná azt a Szt. Iván-éji nevet (emlékszünk: Iván, János, Juhannus ugyanazok), hogy Puck. A csínytevő. Mert ez is belefér a Juhannusba. A másik, ahol olvasható is, hogy „The Best Music”, nos ez a vastag humorú figura lehetne talán Zuboly?

No, ehhez a dologhoz mindazonáltal feltétlenül el kell mondanom, hogy bár hangulatilag kitűnően illeszkednek a képek a fenti „tárgyközhöz” (Szt. Iván-éj, Juhannus), ezek mégsem nyáron, nyárra születtek.

A Haapavesi mus. opistonak minden termében van emilyen kottavonalas táblája,

Szikrázó farkú Puck, a tréfacsináló

Vastag diákhumor

ergo az én fuvola-zongora termemben is. Miért? Hüleség: van. Öten tanítunk ugyanott, soha egyőnk se használta.

Nem így a fiatalság! Ők hát 5-től 50-ig. Én valaki gimisre gyanakszom leginkább.

Egyszer, egy téli napon, a chamos aika, a szörnyűséges idő idején, amikor az ember orra a padló alá lóg, csak belépek a terembe s megpillantom a táblán ezeket a

grafittiket. Hosszú percekig nem tudtam szabadulni a röhögéstől.

Ennek már három éve. S mint mondtam, mert a táblát zongorások, fuvolisták nem használjuk, a képek azóta is ott vannak, s derítik a kedvünket. Soha senkinek még nem jutott eszébe letörölni őket. Pihent agyú – s nem teljesen tehetségtelen – nővendékek közlekednek közöttünk.

Kedves, Jó Bajiak! Higgyetek nekem: Juhannus után itt már ismét és bizonyítottan rögvést a chamos felé húzunk.

Ám a humor! a humor! a humor! Nem a vicc, az más. Humor = Az élet nedve.

Szép Juhannus-émlékeket, jó nyarat, s az elsötétülés előtt 20-as cukorfokokat a mézédés szüretben!

Dobai Tamás

Bácskai életrajzi vázlatok

Frey Imre

(Zombor, 1885. június 16.–Zombor, 1954. október 15.)

Tőről metszett zombori volt Frey Imre, ott született, ott élt és ott halt meg a volt járásbíró, aki csak kolozsvári és budapesti egyetemi éveit töltötte a városon kívül, illetve akkor hagyta el, ha valahol Európában feltűnt egy numizmatikai ritkaság, és ő utánaeredt, hogy megszerezze. Mert a vidéki úriember híres numizmatikus volt, nemzetközileg is számon tartott szaktekintély.

A numizmatika átvitt értelemben is pénz dolga, mert a megszállottság mellett rengeteg idő és pénz szükséges hozzá. Frey Imrnek mindháromból volt elegendő, nem okozott gondot számára beszerezni például I. Géza ritkaságszámba menő veretét, amit akkoriban ötszáz aranykoronára taksáltak. Apja vagyonos aranyműves volt, ő alapozta ezt a lehetőséget. A gyűjtőszerveződést is idősebb Frey Imre ültette el fiában, neki is

tisztes régészeti és numizmatikai gyűjteménye volt. A fiú már első éves egyetemista korában érkezett a kisköszegi és a mátételki leletekről az Archeológiai Értesítőben, amire fölfigyelt Gozdsu Elek, és felkérte a húsz éves ifjút, hogy tartson előadást a zombori Szabad Líceumban.

Fő szenvedélye azonban az éremgyűjtés maradt. Gyűjteménye főleg római és magyar pénzekben gazdag. A leletek a környékről, s általában Bácskából kerültek elő, kezdve Macedóniai Fülöp aranyától, amelyet egy disznó túrt ki a földből, egészen a római dénárookig, Traianus ezüstjéig, a társascsászárok bronzpénzéig, a bizánci solidusig, Szent László obulusáig, meg a többi Árpád-házi és vegyesházi király érméig.

Frey Imre numizmatikai szakíróként is ismert volt. A Numizmatikai Közlönyön

kívül publikált a Kalangyában is (*Árpád-házi királyok magyarveretű pénzeiről*, 1943/6; *Magyar pénzverés a vegyesházi királyok korában*, 1944/3. szám). Jeles szaktekintélyekkel állt közvetlen kapcsolatban, Posta Bélával, az éremtan nagy tudósával, Hóman Bálinttal, a korai magyar pénztörténet avatott ismerőjével.

Frey Imre minden vagyonát, a 12 000 érméből álló gyűjteményét, 1224 tárgyból álló régészeti kollekciját és az 1200 kötetből álló szakkönyvtárát a zombori Városi Múzeumra hagyta. A város ennek fejében kiemelt nyugdíjat biztosított számára, háztartási alkalmazottat és évi kétszeri négyhetes nyaralási, illetve telelési költségtérítést az Adrián és a szlovéniai hegyekben.

(*Kalapis Zoltán: Emlékezzünk régiekről. Zombor, Publikum, 2007.*)

Koch Antal

(Zombor, 1843. január 7. – Budapest, 1927. február 8.)

Koch Antal, a neves geológus, kiváló zombori származású tudós volt a Fruška gora földtani kutatásainak elindítója. Úttörő munkája azonban csupán melléközöngéje volt főleg Erdély-központú geológiai vizsgálódásainak.

A leendő tudós egyetemi tanár hamar elkerült szülővárosából, a középiskolát már Baján és Kalocsán járta ki, Budapesten szerzett tanári oklevelet. Ezt követően fényesen szárnyalt a pályán: még csak 22 esztendő, mire gimnáziumi tanár Gyöngyösön, két évre rá már egyetemi tanársegéd Budapesten, újabb két esztendő elteltével, 26 éves korában a Földtani Intézet egyik első tudományos munkatársa, 29 éves korában az akkor induló kolozsvári egyetem rendes tanára, 32 esztendősen

pedig az akadémia levelező tagja. A tudományos előmenetelhez szükséges babérokat az Erdélyi-medence harmadkori rétegsorának monografikus feldolgozása hozta meg számára. A földtan mellett kedvelte az őslénytant is, de csak a hegyekbe vonzódott, a síkság nem érdekelte. Herceg János szerint „annyira nem érdekelte a dús termésű bácskai televény, mint ahogy a vérbeli tengerészt hidegen hagyja a leg-tündéribb tavacska”.

Szülőföldjére azért visszajárt, hogy a Fruška gorát vizsgálja. *Beocsin környékének földtani leírása* című, 1867-ben megjelent tanulmányával ő kezdte meg a vidék geológiai kutatását, majd még összesen öt tanulmányt írt a szerémségi hegyvidék földkérgének kialakulásáról és változásairól.

Összefoglaló műve 1895-ben jelent meg a Magyar Tudományos Akadémia kiadásában *A Fruška gora geológiája* címmel, ami a rendes akadémiai taggá választása alkalmából készített székfoglalója volt.

Ennek a művének a megírását követően is gyakorta megfordult a beocsini cementgyár bányáiban, és lelkesen tanulmányozta a cementmárgából kikerülő puhatestű és gerinces állatok, halak maradványait, leginkább egy krokodilra hasonlító ragadozó halfajta fossziliája kápráztatta el, amely több száz méter mély márgafejtésből került elő, és amelynek rokonai ma is élnek a trópusi tengerekben.

(*Kalapis Zoltán: Emlékezzünk régiekről. Zombor, Publikum, 2007.*)

Válogatta: Jász Anikó

Döme Ottó

(1913-2001)

Több mint fél évszázadig Bácsbokodon élt. Ott alapított családot, ott nevelte fel gyermekeit. 1948-tól a helyi általános iskolában tanított. Magyar-történelem szakos tanárként, később igazgatóként a tanterület meghatározó személyisége lett, és hosszú időn keresztül fontos szereplője volt a falu közéletének is. Nyugalomba vonulása után sem adta fel pedagógusi elhivatottságát, 1991-ig folytatta a tanítást.

Tanári munkája mellett már 1950-től módszeresen foglalkozott helytörténettel. Nemcsak a régi tárgyakat, adatokat gyűjtötte szenedélyesen, hanem az öregek visszaemlékezéseit is. Több évtizedes helytörténeti kutatásait 1992-ben *Az 1000 éves Bácsbokod története* című művében foglalta össze. A rendkívül adatgazdag, ki-

tűnő könyvet nyomtatásban Bácsbokod Község Önkormányzata adta ki 1998-ban.

Legkisebb unokája unszolására nyolcvan-évesen megírta élete történetét is, elsősorban családjá számára, de ugyanolyan alaposan és hitelesen, mint a falumonográfiáját. Szülőhelyétől, Pancsovától a katymári gyerekkorig, a bácsalmási polgári iskoláig és a bajai tanítóképzőig vezetett az út, 1931-től özvegyen maradt édesanyjával és húgával már Baján lakott. A tanítói oklevél megszerzése után (1935) katonai szolgálatra hívták be. Egy év múlva eldöntötte: hivatásos katona lesz. Továbbszolgáló zászlósként a Baján állomásozó 16. határvadász zászlóaljhoz került, majd a Ludovika Akadémián elvégzett egyéves tanfolyam után hadnagyként ugyanott szolgált tovább. A zászlóaljat 1941 májusában

határőrizetre Újvidékre rendelték, 1942-ben főhadnagy lett. 1944 májusában eljegyezte Schwerer Mártát, a bácsbokodi orvos lányát. Boldogan, de aggodalommal tervezgették jövőjüket. A vőlegény gondolatairól ezt olvashatjuk: „Már akkor előrevetette az árnyékát, hogy a háborúból vesztesként kerülünk ki, és akkor mi lesz? Ha megmaradok, tanító leszek Bácsbokodon, vagy esetleg máshol, és éljük majd a magunk polgári életét.”

Döme Ottó a háborúval közvetlenül 1944 őszén találkozott. Fiaának, dr. Döme Ottónak hozzájárulásával visszaemlékezésének ezt követő, 1947-ig terjedő részéből közlünk két szemelvényt.

Mint majd kitűnik, a házzasságkötésre három évet kellett várni.

B. L.

Életem története

I. Óbecsétől Focsányig

Malinovszkij csapatai vészesen közeledtek, 1944 szeptemberében átlépték a magyar-román határt. A döntő támadás október 6-án indult meg hazánk ellen. [...]

A 46. lovas kozák hadseregcsoport Szeged és Óbecsénél kelt át a Tiszán. Mi is időben tudomást szereztünk erről. A felderítő repülőgép jelentette, hogy Becsénél oroszok jönnek át a vízen, és hídfőállást létesítenek. Számuk kb. egy ezredre tehető. Hidat nem látnak, valószínűleg úgy építették meg, hogy a padló a víz színe alatt volt 20-30 dm-re.

Csapattestünk felkészül az elvonulásra. Riadóztatás után, éleslőszerezéssel megrakodva indultunk Becsére azzal a paranccsal, hogy az ellenséget vessük vissza a túlsó oldalra, vagy semmisítsük meg. A nevetséges parancs teljesítése már eleve halálra volt ítéelve. Védőállásban egy ezred ellenes katona, a támadó egy zászlóalj, vagyis 1:4-hez. Az erőviszonyoknak pont fordítva kellett volna lennie, akkor lehetett volna szó a győzelemről.

Milyen egységek álltak rendelkezésünkre? Három puskás század golyószórókkal, nehézpuskákkal, egy géppuskás század, egy páncéltörő szakasz, egy távbeszélő szakasz, zászlóalj-törzs a konyhával. Ilyen egységekkel érkezünk meg október 11-én este a támadás színhelyére. Még az éj leple alatt helyezkedtek el az alegységek, a köny-

nyű- és a nehézfegyverek elfoglalták tüzelőállásaikat, az összeköttetést távbeszélővel és R-3-as rádiókkal biztosítottam. A támadást egy német nehézűteg támogatta. Az éjszaka még pihentek a katonák, mert az ellenség részéről nem történt felderítés.

Reggel hatkor tüzérségi támogatás, előkészítés után megindult a támadás. Ez volt a tűzkeresztünk. Egyszerre szólaltak meg a gyalogságot támogató fegyverek, az ellenség nem tudta megállapítani, milyen erővel áll szemben. A kiskatonák úgy szökelltek előre, ahogyan azt a kiképzésük során tanulták. Egy jó negyedórai előrenyomulás után elszabadult a pokol. A záróvonalhoz érve, amely lehetett úgy 4-500 méterre, olyan aknavető és tüzérségi tüzet kaptunk, hogy majdnem beleverték bennünket a földbe. A támadás elakadt, sem előre, sem hátra lehetetlen volt menni. Beástuk magunkat a földbe, lövészgödröket készítettünk magunk alatt gyalogsági ásóval. A legényem mellettem volt, és mondta: „Főhadnagy úr szívjon el egy „Magyar” cigarettát, akkor egy kicsit megnyugszik.” Rágyújtottam, jó erős volt, mellbevágott. Azóta többször is elszívtam egyet-egyét. Sohasem voltam erős dohányos, úgy gondoltam, árt az egészségnek. Nem messze tőlünk robban egy akna, az ijedségen kívül más bajt nem okozott. Sebesültünk volt, de halotról nem tudok. Gondoltam, hogy be-

mérték – mert a rádióközpont a közelemben volt – megpróbálnak kilőni bennünket. De hála Istennek nem így történt. Viszont a kiépített távbeszélő hálózatot szétlőtték, csak rádióval volt összeköttetés a parancsnoksággal és az egységekkel. A fejünk felett repültek a gránátok, ütegünk, aknavetőink és páncéltörő ágyúink az oroszok tüzelését viszonozták, kölcsönösen nyalogatták egymást. A hangzavar szünetekkel estig tartott. Szerencsére az oroszok nem lendültek ellentámadásba. A bizonytalanság estig tartott. Közben mindenki elfogyasztotta a kapott hidegételét. Az orosz vezetés nem tudta, hogy milyen erővel áll szemben, különben könnyen megsemmisíthetett volna bennünket, hiszen még harcokcsikkal is rendelkezek.

Este még mindenki egy-egy lövést leadott, hogy megtévessze az ellenséget szándékunkról. Parancsot kaptunk a visszavonulásra. Az egységek aránylag együtt és észrevétlenül szakadtak el az ellenséges állásoktól. A megadott visszavonulás útvonala: Újverbász–Újszivác–Zombor–Bezdán – átkelés kompon a Dunán – Kis Kőszegnél gyülekező. [...]

A hosszú menetelés nagyon fárasztó volt, de 14-én este már Kőszegen voltunk, az átkelés szerencsésen végződött. A zászlóalj rendeződött, majd rövid pihenő után Szekszárd felé meneteltünk, Útközben

vettük a hírt, hogy Horthy lemondott és Szálasi vette át a hatalmat. Pár nap múlva egy közös ívpapíron „nyilatkozat”-ot közzétettek, amelyen esküszöveg állt. Hűségnyilatkozat az új kormányra. Ezt kellett volna aláírni. A nyilas futár hozta azzal, hogy majd visszatér érte. Nem tért vissza, mi meg nem írtuk alá.

Majdnem egy heti gyaloglás után Bátaszékre érkeztünk. Itt védelemre rendezkedtünk be, mert az oroszok már Baját is elfoglalták. Egységeink a Duna-parton is járőröztek. Az orosz katonákat jól meg lehetett figyelni, amint mozogtak a bajai oldalon.

Pár napi tartózkodás után kaptuk a parancsot, hogy vonuljunk Szekszárdra és védjük meg a várost.

Reggel indultunk, és este már lezártuk a déli kivezető utat, a nyugati hegyoldalt, keletre a dunai szakaszt.

Az orosz csapatok lassan mindenütt átkeltek a Dunán, és Budapest felé nyomultak előre. Ellenállásba szinte sehol sem ütköztek.

Szekszárd teljes védelmét nem tudtuk biztosítani a kis létszámunk miatt, így a nyugati hegyek felől védtelen maradt a város. [...]

Néhány csendes szekszárdi nap után ismét mozgalmassá vált az életünk. Az orosz csapatok lassan, de biztosan nyomultak előre Szekszárd irányába. Hamarosan a város határához érkeztek. Megvárták a sötétség beálltát és támadásba lendültek a déli út mindkét oldalán. [...]

Az út mentén nem tudták védelmi állásainkat áttörni. Reggelre megkerülték a hegyet, és így a bekerítés veszélye fenyegetett bennünket. A Duna felől is megindult az oroszok támadása. Veszélyes helyzet alakult ki. Nem adtuk meg magunkat, harcoltunk a túlerővel szemben. Az oroszok csak lassan tudtak előrenyomulni. Egy napig tudtuk Szekszárdot tartani. Estefelé a zászlóaljparancsnok kiadta a visszavonulási parancsot. A kitörőék parancsnokának engem jelölt ki, én voltam hozzá a legközelebb, mint híradó parancsnok. Már alig volt kivezető út a városból, amely veszélytelen lett volna. A távbeszélő szakasszal kellett utat nyitnom a megmaradt egységünknek. A sötétség beállta előtt a vasúti töltésen próbáltunk kitörni, de az oroszok nyugat felől már tudták lőni. Így kénytelenek voltunk a keleti oldalra húzódnunk, és annak fedezete mellett haladtunk előre, ki a városból. Közben a megmaradt fegyvereinkkel mi is viszonyoztunk a tüzelelést. Az alkonyat kedvezett a visszavonulásunknak. Sokan fogságba kerültek, halottról nem tudok. A felszerelés nagyrészt elveszett, csak a bőrünket tudtuk menteni. Csoportokban az éj leple alatt Tolna felé

vettük az irányt. Éjfélkor érkeztünk meg egy magyar alakulathoz. Szeretettel fogadtak bennünket, lepihentünk, megígérték, hogy csak másnap kapunk feladatot.

Még alig aludtunk el, négy óra lehetett, amikor ébresztettek bennünket azzal, hogy közelednek az oroszok, és egy utat kell lezárnunk. Csoportunk parancsnoka a rangidős Lédeczy László százados volt. A parancsot nem lehetett megtagadni, amikor elkészültünk, elindultunk a megadott útszakaszhoz. Felszerelésünk pár pisztoly és puská. Ezzel az oroszoknak csak a bőrüket lehetett csiklandozni. Rövid út megtétele után letértünk a kukoricásba és megálltunk. Parancsnokunk a következőket mondta: „Nem tartották be a szavukat, mi sem vagyunk hülyék meghalni vagy fogságba esni értük!” Elővette a térképet, elkanyarodtuk észak felé, egész éjjel menteltünk ki a veszélyes zónából.

Már régen mindannyian tudtuk, hogy a háborút elvesztettük, ahogyan lehet, mentünk meg életünket. Mindenki az otthonmaradtakra gondolt, szülők, testvérek, feleség, mennyasszonyokra. Szeretnénk még velük találkozni, és nem itt mindenkitől elhagyatva hősi halált halni! A Hazát már nem tudjuk megmenteni. Ezután már mindig úgy cselekedtem, hogy mindenáron hazakerülhessek.

Székesfehérvár irányába bolyongtunk a Dunántúlon, mert az oroszok a Duna mentén Budapest felé haladtak előre. Kerestük a zászlóalj megmaradt egységeit. Találkoztunk nyilas járőrökkel, igazoltattak bennünket, de nem mertek belénk kötni, mert sokan voltunk. Éjszakánként falvakban szállásoltuk be magunkat. Ennivalót mindig találtunk, nem éhezünk...

Több napi menetelés után Székesfehérvár térségében rátaláltunk a zászlóalj töredékére. Pihentek, nem vetették be őket, mert nem volt az egység ütőképes. Még sokáig szabadon mozoghatunk, nem törődött velünk senki. Többen elhatároztuk, nem is fogunk már harcolni. Bejártuk a környező falvakat, de bemelegedtünk Székesfehérvárra is, sok katona mozgott a városban, így ránk sem figyelt fel senki. [...]

Pest-Buda elfoglalásával mindig közelebb jött a front, mi pedig távolodtunk hazánk gyönyörű vidékétől, a Dunántúltól a nyugati határunk felé. Megmaradni, ez volt a jelszó, de fogságba sem kerülni!

Az orosz hadtestek összpontosították erejüket a Dunántúl elfoglalására. A német és magyar alakulatok megpróbálták őket tartóztatni, de ez csak ideig-óráig sikerült.

Március vége felé már a határnál voltunk, és szomorú szívvel elhagytuk az or-

szágot. Magyar katonai alakulatok parancsnokostul, de katonák csoportosan is nyugat fel vették útjukat, meneteltek a bizonytalanság felé. Tábori csendőrök mindenkit Csehszlovákia egyik részébe irányították, mondjuk a menekülőket. Többem magammal én is arra tartottam.

Megtudtuk, hogy a Hunyadi Páncélos hadosztályt szervezik. Nagy erdő közepén állt egy kastély, ahol a toborzó iroda volt. Akit felvettek, annak azonnal a karjába égették a vércsoportját. Hangyabolyhoz hasonlított a tábor, minden vonalon nagy fejtelenség uralkodott. El innen, de nagyon gyorsan! Távobbb egy tűzér zászlóalj tartózkodott, akik elvonulóban voltak egy lakatanyába. Többen hozzájuk csatlakoztunk, csak hogy meneküljünk a helyszínről. Ezzel is múlik az idő, gondoltam, egyszer csak véget ér a háború. Az oroszok a hírek szerint már elfoglalták országunkat. [...]

Április közepe lehetett, amikor az orosz katonák áthaladtak ezen a területen, a fegyverektől megszabadítottak bennünket. Csoportosan indultunk hazafelé. Pozsonyban már több százan lehetünk, és hozzájuk csatlakozott két orosz katona. A pozsonyi házból magyarul szóltak hozzánk: „Jöjjenek be, civil ruhát adunk, hogy haza tudjanak menni. Az oroszok Szibériába viszik magukat!” Nem akartuk elhinni, mert az orosz azt mondta, hogy Budapesten „bumácskát” kapunk és hazamehetünk. Mi „hülye” magyarok bedőlünk az átlászó cselnek. Mosonmagyaróvár térségébe érve egyszer csak több orosz katona vett körül bennünket. Sorunk meg lett pecsételve, most fogtuk csak fel, mit is mondtak a pozsonyiak.

1945. április 22-én marhavagonokba raktak be bennünket. Egy vagonban negyvenen voltunk. Az egyik sarokban egy lyuk és egy vödör, amely a WC-t volt hivatva szolgálni. A „szégyen” vonat Budapesten keresztül haladt Szegeden át, Békéscsaba, Arad, Brassó, Ploesti, Buzan, végállomás Focsni.

Ahol a vonatunk megállt, mindenütt cédulákat szórtunk ki az ablakon, kértük a megtalálót, hogy juttassa el a címzetthez. Az első ilyen üzenetemet Vácról és Békéscsabáról kapta meg Babus. Romániában már hiába dobtunk ki üzenetet, az nem került haza.

Nagyon éhesek voltunk, nem emlékszem, melyik napon kaptunk először enni. Ivóvizet egyes állomásokon, örök kíséretében mehettünk a kúthoz. Az első ilyen kilépéskor látták a vizesek, hogy a szerelvény tetején három géppuska van elhelyezve, így akarták a szökést megakadályozni. Kétszínű álszentek, kíméletlenek lettek volna.

Átlépve a magyar határt Temesvárra érkezünk, pár napig a lágerben várakozunk, ez volt Románia első nagyobb gyűjtőhelye a meghódított országok foglyainak, itt szortírozták az embereket, és viték tovább Focsánba. A mi üres „halál” vonatunk a vasútállomás mellékvágányán vesztegelt, majd betereltek bennünket, mint az állatokat, és elindultunk az ismeretlenség felé. Brassó városában elég sokáig álltunk, vizet vételeztünk. Pokoli géppuska-tüzelésre lettünk figyelmesek. Sejtettük, hogy valakire vagy valakikre lőnek szakadatlanul. Megtudtuk, hogy egy őrnagy próbált megszökni, a golyók végeztek vele. Ez volt az utolsó lehetőség a szökésre. Két fegyveres orosz katona az állomásra ment, s az ólálkodó első fiatal embert elkapták, a vagonba tuskolták. Ez az ember a karpinszki táborban mint tolmács kapott beosztást. Velünk nem jött haza, még ott tartották a vendéget. A „felszabadítóinknál” nem volt fontos a név, szám szerint, mint az állatokat vettek át bennünket, és ezzel a mennyiséggel kellett elszámolniuk, darab-darab.

A Keleti-Kárpátokon áthaladva, Focsányban kötöttünk ki. Ez volt a második hatalmas gyűjtőtábor, innen szállították munkára az önként jelentkezőket a Szovjetunióba. Ez az otromba, nagy, piszkos tábor a „világ szégyene” nevet is viselhetné. Huzatos barakkokban zsúfoltak össze bennünket. Háromemeletes ágyakon aludtunk, sikerült kifognom az első emeletet. A kis holmimat a fejrészemhez raktam. Egy ilyen hodályban 2-300 ember fért el. Itt vettek először névjegyzékbe bennünket. Az ellenőrző tiszt kezében egy névsor volt azokról, akiket mint háborús bűnösöket vagy egyéb cselekedetekért kerestek. Fel kellett emelni mindkét karunkat, megvizsgálták a hónalj részt. Volt akinél jelzést találtak, azt azonnal elszállították. Ezek az SS-eknél szolgáltak.

Borzalmas volt itt az élet, igaz, nem kellett semmit sem csinálni, unatkoztunk, nem tudtuk magunkat lekötni még beszélgetéssel sem. A téletlenséget sokszor megszakította az állandó sorakozó elrendelése. Ilyenkor órákig álltunk a sorban. Számoltak bennünket, persze tévedésből újból kezdték. Nagy

nevetéssel viszonzoztuk számtani tudásukat. Itt még mertünk nevetni.

A hastífusz pusztított a lágerben, többen haltak meg, mint a harctéren. A rossz ivóvíz, egyoldalú „kaja”, napokon át káposztaleves, majd ismét „minek nevezzetek” leves, és így tovább, kevés kenyér, amely néha ehetetlen volt. A mosakodási lehetőség a nullával egyenlő. A latrina 10 méter hosszú, hatalmas mély árok (gödör), amelyet több deszkapalló hidalt át. Erre kellett ráállni, és a szükségletet elvégezni. Nem egy esetben fordult elő, hogy a beteg, legyengült hadifogoly belezuhan a fekáliába. Vagy sikerült idejében kimenteni vagy elmerült a szerencsétlen. Sok magyar van eltemetve Focsány temetőjében.

Ebben a lágerben találkoztam volt parancsnokkal, Szakáts Zoltán ezredessel, és még sok bajai ismerőssel: Jávor Ferenc tábori lelkésszel, dr Csátaljay Istvánnal, Havasy Sándorral, Baumgartner Ferencel, Böröcz Jenővel, Magos Jánossal stb. Beszédünk témája a múlt és a várható jövő, na meg elhatároztuk, hogy önként nem jelentkezünk munkára a Szovjetunióba.

Döme Ottó

Védendő védtelenek: a szarka

„Rontom bontom testem csontom,

Mint a szarka szögdecselek

Ha tánczolok, akkor élek” – énekl a népdal szerint a mulatozás közben táncra perdült legény. A részlet egyúttal utalás arra a ürge ugrándozásra, a szarkatánra, amelyet a sorozatunk mostani részében bemutatásra kerülő szarka (*Pica pica*) zsákmányt kereső mozgása közben figyelhetünk meg. A verébalakúak (*Passeriformes*) rendjébe és a varjúfélék (*Corvidae*) családjába tartozó madarat jellemző jegyei és megjelenése alapján nehéz más fajjal összetéveszteni. A szarka csőre és lábai, továbbá fejének, nyakának, begyének, hátának és combjainak tollai feketék; mellének és hasának tollai fehérek; evezőtollainak hegye és külső széle fekete, ugyanezek belső széle fehér, a többi szárnytolla kékes és zöldes fényű fekete; jellegzetes farka a töoldalán zöld, a hegye felé kék, utóbbi fénye bronz; szemei sötétbarnák. A madár testhossza 41-46, szárnyainak fesztávolsága közel 60, farkának hosszúsága 20-21 centiméter.

A szarka a bokrokkal és kisebb facsoportokkal tarkított domb- és síkvidéki füves mezőket, legelőket kedveli. Ennek megfelelően az összefüggő erdős közep-hegységi és dombvidéki területek kivéte-

lével hazánkban mindenfelé közönségesen megtalálható. Ha egy helyen komolyabban gyéritik, akkor a kevésbé vadászható helyeken kezd fészkelni: például forgalmas utak közvetlen közelében, az urbanizálódás jeleként épületek között (például lakótelepeken), vagy városi parkokban (többek között a budapesti Népligetben). Baja környezetében elsősorban a dunai ártér zártabb erdőrészein kívül számíthatunk felbukkanására, leginkább talán a Gólyasor melletti volt orosz katonai gyakorlótérhez hasonló élőhelyeken érzi jól magát. A faj az északi féltekén számít elterjedtnek, Európában mindenfelé megtalálható, fészkel Afrika északi részén, továbbá Észak-Amerikában és a hidegebb részek kivételével Ázsiában.

A hím és a tojó a télvégi párba állást követően a tavasz elején kezdi előző évi fészket tatarozni, vagy kezd új építésébe, az évenkénti egyetlen költés 5-8 tojásának lerakása április elején történik. A pár leginkább fa vagy bokor tövises (azaz nehezen hozzáférhető), továbbá magasabb fák csúcs közeli, megmászhatatlan ágai közé építi 30-40 centiméter átmérőjű fészket, fölé védelemül tetőt készít. Az elkészülve gömb formájú fészkek egyik oldalán bejárási nyílást alakítanak ki, a belső részen a

csészét sárral tapasztják és fűszálakkal, valamint gyökérdarabokkal bélelik. Összességében elmondható: a madár igen jól képes alkalmazkodni a kiválasztott fészkelő hely adottságaihoz. A 2,5 hét alatt kikelő fiókák 3,5 hét után repülnek ki a fészkekből (érdemes megjegyezni, hogy a fészkekből kiszedett fiókák felnevelve jól szelídíthetők és taníthatók), de továbbra is szüleik gondoskodására szorulnak, és a család a következő évi költésig együtt marad. A fiókák számára ez az időszak különösen fontos: a ravasz és tapasztalt öregektől ebben az időszakban tanulhatják meg a túlélés fortélyait. Erre egyrészt élelemszerzésükből adódóan szükségük is van. A szarkák mindenevők (de elsősorban állati eredetű táplálék adja a napi betevőjüket), amit meg kell szerezni. Ugrándozva riasztják fel, majd szedik össze a talajszint rovarjait, elkapják a békákat, a gyíkokat, a kisebb rágcsálókat. Fészkekrablásból is származik eleségük, amelyet más madárfajok tojásai és fiókái jelentenek. A felsoroltakon túl nem vetik meg az utakon elűtött állatok tetemeit, télen rájárnak a dögökre és megjelennek a szeméttelpeken, felveszik a mezőgazdasági haszonnövények magvait, csipegetik az érett gyümölcsöket stb. Élelemszerzési tudományukat leginkább szü-

Fán ülő, környezetüket figyelő szarkák

leiktől leshetik el, és a mindennapi életben szerzett tapasztalataikkal fejleszthetik. Másrészt már elődeink is okos és számító rablómadárnak tartották: a táplálkozásával nagy kárt okoz (fácán nagyságig fosztja ki a madárfészkeket, rabolja a háziszárnyasok fiókáit stb.). Emiatt minden korban szükségesnek tartották ritkítását, gyérítését. A fiatal madarak ilyen körülmények között hamar megtanulják félni a bőrkötet: a szüleiktől ellesett, valamint az életük során szerzett tapasztalatok nyomán óvatosság lesznek, és nem könnyű becsapni őket. A szarkák óvatosságára, életük köz-

Szarkafogás Baja környékén. A négyzetes alaprajzú csapda bal oldali rekeszében elhelyezett szarka a csalimadár. A jobb oldal két részre osztott, mindkettőnél a felülről lehajtott csapóajtót egy lécz támasztja ki. Ha erre egy madár ráugrik, akkor az a súlyánál fogva leesik és a rugó az ajtót felfelé lendítve elzárja a menekülés útját. Az előlő rekeszben egy csapdába került példányt láthatunk, a hátsó még üres.

ben bevésődött tapasztalatára jó példát szolgáltat egyik gyermekkori olvasmányom, Fekete István *Tüskevár* című, felejthetetlen regényének részlete:

„A fa kihajló ágán egy szarka ült. Szeme csillogott, és most, hogy felfedezték, csörögni kezdett.

– Cse-cserr-tetete – mindenütt adnak valamit –, csere-csere... mindenütt van maradék.

– Pusztulj innét – morgott a kutya –, nem adunk!

– Le kellene löni – és Gyula vágyakozva nézett a puska felé.

– Ezt aligha. Ismeri a puskát; öreg szarka... látja, milyen fényeskék a tolla? A fiatalok csak feketés, aztán pállott még a szájuk.

– Ismeri a puskát? – kételkedett Gyula. – Nem lehet az, Gergő bácsi...

Felkelt az öreg lassú, nyugodt mozdulatokkal, és bement a kunyhóba. A szarka elhallgatott és figyelt, Matula pedig kijött üres kézzel, rá sem nézve a madárra, aki híres tolvaj még a tolvajok között is.

– Csetecsetecserr – forgolódott a szarka –, ha elmentek, majd körülnézek egy kicsit.

Matula megállt a tűz mellett, álldogált egy kicsit, és újra bement a kunyhóba, de kijövet már kezében volt a puska.

– Cserr! – kiáltott a szarka, és ijedten gögött a levegőbe.”

Fentiek tükrében nem véletlen, hogy fényképezésük sem könnyű.

A népi nevén rudas madárnak vagy carkának nevezett szarkához számos szólásmondás kapcsolódik. Csörög a szarka. – mondják, ha vendég jön, sőt azt tartják, amerre áll a madár farka, abból az irányból várható a látogató. Sokat akar a szarka, de nem bírja a farka. – szól a verdikt akkor, ha valaki többre vállalkozik, mint amennyire erejéből telik. A természetlen, rossz minőségű földre vonatkozik a következő: Olyan rossz föld, hogy a szarka is éhen veszne rajta. Egy további szerint Lop, mint a szarka. – mondják arra, aki minden kezébe kerülő tárgyat elemel (a fényes dolgok különös vonzerővel bírnak a madárra, ezeket elcsenés után eldug-

A talajszinten táplálékot keresgélő madár

ja). A bozontos, fésületlen hajú embernek Olyan a feje, mint egy szarkafészek.

A szarka megjelenésében elegáns, kultúrakövetőként szemtelenül ügyesnek bizonyult madár. Állományát – bár korlátozás nélkül vadászható – szinten kell tartanunk, mert helyüket megtalálták, és hiányukban szegényedne környezetünk. Emellett azt is figyelembe kell venni, hogy elhagyott fészkeiket szívesen használják a védett madarak közé tartozó vörös és kék vércsék, továbbá az erdei fülesbaglyok. Tehát a szarka túlzott mértékű gyérítésével a felsorolt fajok ritkábbá válhatnak.

Dr. Nebojszki László

BAJAI HONPOLGÁR

Megjelenik minden hónap első napján
ISSN 1416-4469

Főszerkesztő:
Bálint László

A szerkesztőbizottság tagjai:
Bálint Attila, dr. Dániel József,
Jász Anikó, Kothencz Kelemen, Kovács Zita,
dr. Laki Ferenc, dr. Mayer János,
dr. Nebojszki László

Lapalapító:
Újvárosi Általános Művelődési Központ

Kiadó:
Bajai Honpolgár Alapítvány

Az alapítvány számlavezető bankja:
OTP Bank Nyrt. Bajai Fiókja
Számlaszám: 11732033 20030119

Postacím:
6500 Baja, Oltványi Imre u. 14.
Telefon: 79/325-599

Nyomdai munkák:
Arculat Nyomda Kft.
Baja, Attila u. 15. Tel.: 79/428-944

**KÉZIRATOT, FÉNYKÉPET NEM ŐRZÜNK
MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA.**